

LUND UNIVERSITY

Gläntan

- *ledutveckling ur ett fenomenologiskt perspektiv*

av Martin Hellryd

Master of Applied Cultural Analysis
Department of Arts and Cultural Sciences
TKAM01 – Spring 2014

Supervisor
Markus Idvall

Abstract

Outdoor life is a growing sector which includes the trekking tourism. Each region with self-esteem develops trekking trails in order to attract trekkers from far and wide. In their quest to develop the most interesting and most accessible routes the trails are adapted to the visitor's physical and mental conditions. In doing so information systems as information technology has become a natural companion along the trail, a helping hand as well as a channel of information. What happens to a trail — a place — when the urban information society accompanies the hiker out into the nature? What values are gained and what are lost?

This essay specifically focuses on phenomenological experiences and its values for man. The study also highlights the balance between making a place — a trail — accessible for the public while at the same time limiting the affects that these changes have upon the values that nature bestows visitors. By interviewing persons, who's profession lies within trail-development, the author addresses the issue of how trails, and in its extension nature, is being changed both in a physical way, but of even more importance in a mentally way due to information technology. The author states that natural trails, trails that during decades have been resting places for the body as mind, are about to be transformed into virtual worlds — making nature paradoxically more accessible as inaccessible — and in it's prolonging man less human.

Keywords: Trekking; Trail development; Social Space; Phenomenology; Culture analysis; Ethnography; Southern Sweden

Sammanfattning

Friluftsliv är en växande sektor som innefattar vandringsturism. Varje region med självkänsla utvecklar vandringsleder för att locka vandrare från när och fjärran. I sin strävan att utveckla de mest intressanta och mest tillgängliga lederna anpassas lederna efter besökarens fysiska och psykiska förutsättningar. I förbindelse till detta har informationsteknik blivit en naturlig följeslagare längs leden, en hjälpande hand såväl som en informationskanal. Vad händer egentligen med en plats, som en vandringsled, när informationsteknologin och informationssamhället följer vandraren ut i naturen? Vad vinner man och vilka värden går förlorade?

Studien belyser balansen mellan att göra en vandringsled tillgänglig för allmänheten samtidigt som man begränsar påverkan och åverkan på de värden som naturen skänker besökaren. Uppsatsen är särskilt inriktad på den fenomenologiska teorin i relation till upplevelser och dess värde. Genom intervjuer och möten med ledutvecklare såväl som vandrare adresserar författaren det faktum att vandringsleder och naturen håller på att förändras, dels i sin fysiska utformning och dels i hur besökaren tillgodogör sig naturens värde. Vandringsleder som under årtionden varit rastplatser för kropp som sinne är successivt på väg att omvandlas till virtuella världar – vilket paradoxalt nog gör naturen både mer tillgänglig som otillgänglig - och i dess förlängning människan mindre mänsklig.

Nyckelord: Vandring; Ledutveckling; Plats; Fenomenologi; Etnografi; Kulturanalys; Skåne

Tack

Jag vill främst tacka docent Markus Idvall som varit min handledare under den period uppsatsen vuxit fram och slutligen tagit form. Markus engagemang, insiktsfulla kommentarer och varliga guidning har bistått mig vid vägsål såväl som målmedvetet fört mig allt närmare uppsatsens syfte.

Jag vill dessutom rikta ett stort tack till de informanter som varit beredvilliga med både tid och intresse i att delge mig deras professionella uppfattningar och kunskaper liksom personliga tolkningar och upplevelser.

Tack även till universitetslektor Magnus Wikdahl vid Lunds Universitet samt universitetslektor Åke Nilsén på Halmstad Högskola, den förstnämnde för givande och trevliga samtal inom kulturanalys och etnografi, och den sistnämnde för att denne tog sig tid att reflektera och kommentera på de insikter som kom fram under intervjuer med informanter.

Avslutningsvis ett varmt tack till alla medarbetare på institutionen för kulturvetenskap vid Lunds Universitet som med engagemang lotsat mig (och mina studentkamrater) in i en värld som jag annars gått vilse i men under deras kunniga ledning istället fullständigt förlorat mig i.

Lund, 2015-01-06

Martin Hellryd

Innehåll

Abstract	2
Sammanfattning.....	3
Tack.....	4
Innehåll	5
1. Introduktion	7
1.1 Syfte och frågeställningar.....	7
1.2 Avgränsning.....	8
2 Material och metod	10
2.1 Informanter	11
2.2 Etik	14
2.3 Säkerställning och transkribering	15
2.3 Reflexivitet och autoetnografi.....	16
2.4 Disposition	18
3. Forskning inom fenomenologin.....	20
4. Friluftsliv och vandringens utveckling	22
5. Teoretiskt ramverk - plats som ett socialt rum.....	24
5.1 Fenomenologi – sinnenas språk	28
5.2 Ursprunget och förnekandet.....	30
5.3 Den självklara kroppen	36
5.4 Vandrare och vikten av att gå vilse	38
6. Ledutveckling i förändring	41
6.1 Pilgrimer, vagabonder och den bortglömda konsten att flanera	41
6.2 Sinnenas förlorade skärpa	43

6.3 Ur led är tiden	44
6.4. Världen har inte krympt den har blivit mer tillgänglig	47
6.4.1 Varvet runt?	50
6.5 Alle mans rätt?	51
6.6 Ledutveckling och dess samhällsvärde	54
6.7 Ledutveckling som uppdrag	57
6.8 Kontroll, säkerhet och upplevelse.....	61
7. Sammanfattning och riktlinjer	65
8. Referenser	71

1. Introduktion

”Det finns mitt i skogen en oväntad glänta som bara kan hittas av den som gått vilse.”

Ur Gläntan, Tomas Tranströmer

I min uppsats kommer jag att undersöka vandring och då mer specifikt vad som sker med en plats vid ledutveckling. Trenderna talar för vandring – vi lever allt längre, vi håller oss fysiskt mer friska även högre upp i åldrarna, vi reser allt mer och det finns ett intresse och engagemang för miljön; naturen, det ekologiska, liksom för upplevelser av det autentiska. Vandringsleder och vandring speglar till viss del vår tidsanda.

Stat, myndighet och privata intressen arbetar hårt för att utveckla leder och marknadsföra dessa mot besökare. Båda grupperna delar samma uppfattningar om än i olika grad; destinationsutveckling, där ledutveckling ingår, gör gott dels för kropp och själ och dels genereras intäkter. Sett så här verkar allting frid och fröjd – samhälle och marknad i harmoni med såväl mål som mening. Men som jag försöker påvisa i min studie är det till viss del ett bedrägligt lugn. Genom att förbättra tillgängligheten till naturen och väl där tillgängligheten i naturen påverkar vi något fundamentalt inom oss, nämligen förmågan att gå vilse i något som är större än oss själva, och där denna litenhet paradoxalt nog får oss att känna en tillhörighet med vår värld.

”När jag står mitt i skogen med blicken riktad mot stjärnhimlen då känner jag tillförsikt.” Yttrandet är från en av informanterna, en man som arbetat med ledutveckling under flera år.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är att utifrån den fenomenologiska teorin belysa hur synen på ledutveckling påverkar platsen, och i sin förlängning upplevelsen av platsen. Detta innebär att jag kommer att diskutera platsen, det vill säga en led, som ett socialt rum. Vad som format rummet rent historiskt och vilken intressen och krafter som idag utvecklar, påverkar och förändrar en vandringsled. Och inte minst centralt, vilken betydelse detta rum har för oss som

besökare av platsen; hur vi uppfattar rummet med våra sinnen utifrån ett fenomenologiskt perspektiv.

1.2 Avgränsning

Uppsatsen belyser ett antal stora enheter som plats, tillgänglighet till denna och hur platsen påverkas vid tillgänglighet och hur det i sin tur påverkar upplevelse av själva platsen. En av utmaningarna har varit att dels definiera och avgränsa vart och ett av ämnena utan att för den skull begränsa dem och deras växelverkan gentemot varandra. Plats är till exempel ett stort begrepp i sig själv vilket i uppsatsen har begränsats till vandringsled, men en vandringsled i sig själv berör begrepp som friluftsliv och vandring vilka ingår i en större enhet, det vill säga naturen. Naturen kan i sin tur bestå av olika rumsliga begrepp, exempelvis det rum vi förknippar med naturen men även med koppling till kultur, exempelvis ett kulturlandskap. På så sätt rör sig även en definierad plats i intilliggande som mer avlägsna rum. I uppsatsen har jag tagit mig friheten att röra mig mellan dessa rum, då jag menar att ämnen behöver belysas utifrån ett holistiskt perspektiv. Avgränsningen och den gemensamma nämnaren är det kulturanalytiska anslaget; hur en plats påverkas av förändring och hur denna förändring påverkar upplevelsen av platsen.

I mitt arbete har jag främst riktat in mig på personer som i sin profession arbetar med att tillgängliggöra leder, exempelvis landskapsarkitekter, ledutvecklare, naturvårdare, administratörer av friluftsliv och guider. Samt personer med ansvar för vårt kulturarv i relation till att tillgängliggöra leder. Anledningen till att jag valt att koncentrera mig på ovanstående grupper är att det är de som i praktiken utvecklar och tillgängliggör leder.

Tillgänglighet är ett vitt begrepp, exempelvis tillgänglighet för vem? Ledutvecklare skall förhålla sig till olika målgrupper vilka har olika förutsättningar att tillgodogöra sig en plats rent fysiskt. Det sociala rummet formas av människor och deras relation till varandra. Det innebär att rent konkret påverkas en plats beroende på för vem man ledutvecklar; exempelvis ledutveckling för den fullt funktionsdugliga och/eller den med en funktionsnedsättning, för den utländska besökaren eller den lokala vandraren, utifrån myndighetens uppdrag och/eller marknadens önskemål. Ledutveckling är oftast en avvägning och kompromiss mellan olika behov. Avgränsningen har legat i att jag främst utgått i från

ledutvecklarnas syn, det vill säga för vem de uppfattar att de ledutvecklare och dennes/dennas riktlinjer och förhållningsregler.

I relation till den fysiska tillgängligheten står upplevelsen. Upplevelse är även det en individuell känsla. Det innebär att vad som uppfattas som är ordinär plats för en person kan vara ett smultronställe för den andra. Orvar Löfgren menar i *Nonstop!*; ... det finns inga oäkta upplevelser . Bara de vi erfar som bra eller dåliga.” (O’Dell, 1999: 65). I kapitel fem och sex kommer jag att fördjupa mig i själva begreppet upplevelse och då främst med den fenomenologiska teorin som utgångspunkt för resonemanget.

2 Material och metod

Metoden som jag har tillämpat i min undersökning är i huvudsak intervjuer med informanter vars profession är att arbeta med ledutveckling inom olika områden, exempelvis tillgänglighet eller gällande vård av kulturarv

Samtliga intervjuer har föregåtts av ett telefonsamtal där tid bokats med den tilltänkta informanten, intervjuerna har sedan genomförts på dennes arbetsplats eller i form av arbetslunch. Inledningsvis genomfördes intervjuerna genom ett omfattande antal frågor. Detta frågebatteri visade sig vara relativt otympligt vilket fick mig att gå över till mer semistrukturerade intervjuer. Fördelarna med semistrukturerade intervjuer är att de aktiverar informanterna genom att dessa ges utrymme att påverka intervjun och dess inriktning samtidigt som intervjuaren har möjlighet att följa upp med följdfrågor (Davies, 2002: 95). Frågorna kretsade kring en statistisk modell bestående av fyra axlar och där jag bad informanterna resonera kring hur de såg på en plats eller led, gällande natur, tillgänglighet, säkerhet och upplevelse. Därefter gjorde jag en tolkning och sammanförde underlaget i kluster för att få en överskådlighet i materialet. Dessa grupperingar har sedan legat till grund för att skapa en disposition över materialet, vilket i sin tur gett innehållsstrukturen.

Utöver detta har jag använt en nät-etnografisk metod. Robert V Kozinets beskriver nät-etnografi i *Handbook of Qualitative Research Methods in Marketing* som en form inom etnografen: ”As a form of ethnography, netnography encompasses multiple methods, approaches and analytic techniques.” (Belk R. 2006: 133) Jag har initialt sökt metodiskt på vissa begrepp som i sin tur fört mig vidare, i vissa fall på avvägar men emellanåt har jag fått perspektiv som jag i min grundstruktur inte ansett vara av vikt eller helt enkelt missat. Den nät-etnografiska metoden har breddat bilden av området men även gett en större förståelse för ämnet, exempelvis hur begreppet tillgänglighet i relation till natur- och kulturarv diskuteras, och av vilka aktörer som huvudsakligen engagerar sig för området. Detta resulterade i att jag bland annat deltog i två seminarier. Det första var ett seminarium över en dag - ett forum för dialog kring forskning om friluftsliv och naturturism - arrangerat av Mittuniversitetet, Östersund. Den andra begivenheten: en två dagar lång tankesmedja inom friluftsliv i regi av Naturvårdsverket och Boverket med fokus på tillgänglighet samt på friluftsforskning .

Under hela processen med informationsinsamlande har jag haft ett starkt

autoetnografiskt anslag. Det fältarbete som har bedrivits är främst i form av att jag både i egenskap av vandrare och yrkesutövande har kommit i kontakt med vandrare och med utvecklare av vandringsleder. Under den period som undersökning genomfördes arbetade jag själv med att utveckla en led. Arbetet omfattade bland annat upprättande av Trekking Center längs med leden. Platser där vandraren exempelvis kan vila ut, fylla på med förnödenheter, gå på toaletten eller förhöra sig om boende i närheten. Förutom detta ansvarade jag för framtagandet av en guidebok som belyste leden utifrån ett kultur- och natur perspektiv. Dessutom utvecklades en terrängkarta, tryckt såväl som i app-form. Som avslutning på projektet genomfördes ett större event i form av en tredagars vandringshelg med ett tiotal vandringsguider och bortemot 300 deltagare. Erfarenheter som mer eller mindre medvetet påverkat och format innehåll som inriktning på uppsatsen. Jag har givetvis varit medveten om detta förhållande och varit tydlig gentemot informanter om mitt autoetnografiska anslag. Charlotte Aull Davies belyser detta i *Reflexive ethnography* (2002: 7): "In its most transparent guise, reflexivity expresses researchers' awareness of their necessary connection to the research situation and hence their effects upon it."

Under kapitel 2.3 Reflexivitet och autoetnografi fördjupar jag mig i dessa metoder och hur de påverkade arbetet med uppsatsen.

2.1 Informanter

Fokus har legat på att intervjua personer som i sin profession arbetar med ledutveckling för vandring och därmed tillgängliggörande av dessa. De professioner jag kommit i kontakt med är exempelvis landskapsarkitekter, ledutvecklare, naturvårdare, administratörer av friluftsliv och guider. Personer som på ett högst påtagligt sätt dagligen arbetar med och är ansvariga för att utveckla leder och tillgängliggöra platser för en bredare allmänhet. En majoritet av informanterna är begeistrade vandrare, ett par av dem dyrkar även bergsklättring som kan sägas vara en förlängning av vandring i svårtillgänglig terräng.

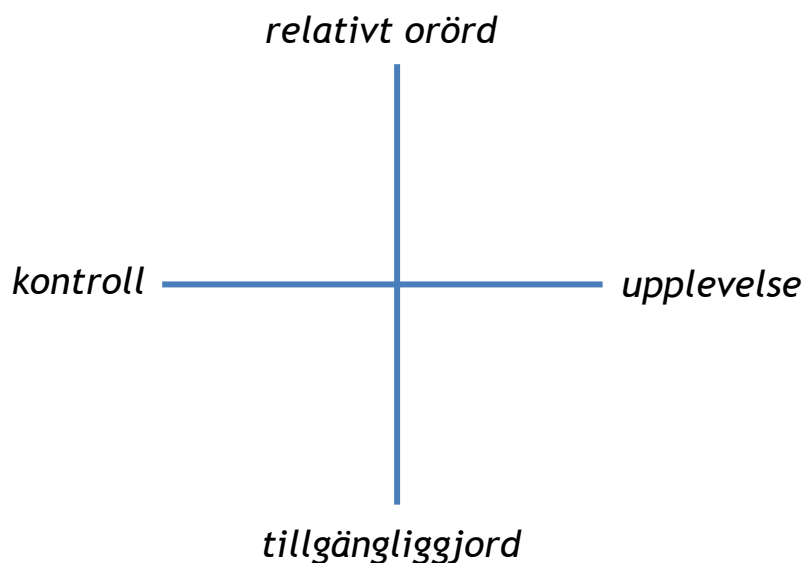
Valet att främst intervjua professioner som arbetar inom olika myndigheter som Region Skåne, Länsstyrelsen, Malmö Stad, liksom för organisationer och stiftelser som sköter utveckling och skötsel av leder, var främst att de i sitt arbete ställs inför begrepp som upplevelse, destinationsutveckling och påverkan på plats. Men även har ett reglemente av

lagar och regler att efterfölja, en central del i min undersökning; det vill säga hur en plats formas och vad som formar den.

Totalt genomfördes tolv intervjuer, bestående av sju män och fem kvinnor. Antalet intervjuer bestämdes till stor del av vad som var rimligt att genomföra under en viss period samt för att täcka in flertalet professioner och deras infallsvinkel på ledutveckling. Samtliga informanter informerades om syftet med intervjun, det vill säga att den låg till grund för en uppsats på mastersnivå inom kulturanalys. Tillvägagångssättet följde därmed god informationsplikt som den uttrycks i *Reflexive Ethnography* av Charlotte Aull Davies ”All forskning som använder sig av den etnografiska metoden att intervjua individer har som ansvar att upplysa informanterna om syftet med forskningen” (Davies, 2002: 46 – författarens översättning).

Vid intervjutillfället utgick jag ursprungligen utifrån ett frågematerial som omfattade ett tjugotal frågor som inbegrep informantens egen erfarenhet av vandring till att mer gradvis gå över till synen på plats och tillgängliggörande av den samme. Jag menade att detta tillvägagångssätt, att inleda med ”mjuka” frågor kring något lustfyllt, om än arbetsrelaterat, som vandring skulle få informanten i en positiv och avslappnande stämning för att därefter leda in frågorna mot något mer kontroversiella frågeställningar som tillgängliggörande och påverkan av plats och hur det förändrar platsen. Tanken var nog god i teorin, men jag insåg ganska snabbt att informanten mest undrade vad min undersökning gick ut på och om deras svar gav mig något matnyttigt. *Ethically suspect* är ett begrepp som Lock diskuterar (2004: 36), och jag förstod relativt omgående att jag skulle ändra min intervjuteknik. Renodlade intervjuer medför även en problematik i form av att man ger informanterna en avsedd roll, där intervjuaren har bestämt ämnet och har kontroll över vad intervjuerna ska handla om. (Davis, 2002: 101).

Istället tog jag fasta på en enkel modell (fig.1.) som jag initialt mest hade trott mig vara i behov av för att själva kunna sortera informantens tankar och utsagor, modellen kom istället att utgöra själva underlaget för hela intervjun.

(fig.1.)

Modellen bestående av två axlar med orden *kontroll/upplevd säkerhet* kontra *upplevelse* på horisontella axeln samt på den vertikala axeln *tillgängliggjord natur* kontra *relativt orörd natur*. Denna schematiska modell placerade jag mellan mig och informanten och lät denna diskutera kring begreppen medan jag omväxlande gjorde påståenden för att ”provocera” fram en uppfattning eller ställde frågor för att få en förståelse. I mitt tycke och som jag förstod på informanterna var detta tillvägagångssätt mer givande och intressant. Intervjuerna med informanterna blev på så sätt mer informella och mer personliga än den ursprungliga tekniken att följa ett uppställt frågeschema. Med modellen blev intervjun mer som en semistrukturerad intervju och diskussion där personliga åsikter som professionella uppfattningar kom i dagen. En metod som jag upplevde skapade utrymme för samtal som i huvudsak höll sig till ämnet men även tillät informanten att lyfta fram uppfattningar, eller som Charlotte Aull Davies uttrycker det; ”Semistrukturerade intervjuer är en metod som ger informanterna utrymme för att själva under intervjuens gång samtala om det de anser viktigt samtidigt som det finns en ram för vad som ska samtala om samt ger intervjuaren möjlighet att ställa följdfrågor.” (Davies, 2002: 95, författarens översättning). Informanterna kunde då även peka på modellens block när de ville berätta om en plats som de upplevde på ett visst sätt liksom

modellens tillkortakommande, vilka begrepp de ville beskriva en plats utifrån. Samtidigt var jag medveten om påverkan som en modell kan ge, det vill säga risken att skapa ett alltför stort medvetande om de idéer, föreställningar och teorier som kretsar kring ämnet (Hacking, 1999: 23).

2.2 Etik

Informanter är oftast välvilliga personer som mer eller mindre medvetet om intervjuens syfte ger sitt samtycke att delta i en kvalitativ undersökning. Det ligger oftast i sakens natur att informanten har ett personligt intresse och engagemang i ämnet och därmed att delge sina uppfattningar. Dock är det av vikt att informanten informeras vad undersökning handlar om, även om detta kan innebära att informanten tvekar att medverka av olika skäl. Etnologen Oscar Pripp påtalar även vikten av att inte försöka påverka den tilltänkte informanten om dennes ställningstagande gällande att medverka (Kajiser & Öhlander, 2011: 81). Jag har i bästa mån och avsikt försökt att tydligt informera tilltänkta informanter om syftet med undersökning, även om syftet emellanåt för mig själv tett sig illusoriskt och närmast undflyende. Något som de referenser jag åberopar inom främst den fenomenologiska teorin framhåller ligger i ämnets natur.

Det leder oss in på den andra parten i mötet, i det här fallet kulturanalytikern. Denne arbetar förmodligen enligt god etik och med bästa intention för informanten. Föresatsen kan dock förändras under projektets gång och leda till ett ändrat förhållningssätt till informanten, där den form av hänsyn som antingen utlovats eller underförstått varit förutsättningar för intervjun/undersökningen ändras. Etik och moral förändrar sig alltefter tid och omständigheter – oftast kulturanalytikernas omständighet. Dennis Lock talar om det vedertagna begreppet ”informed consent” (2004: 54) och i vilken beroendeställning informant och undersökare hamnar i förhållande till varandra. Ett samtal mellan den som undersöker och informanten är i sig själv en maktrelation – informationen i sig är makt – och denna makt förflyttas fram och tillbaka under intervjun samt efter intervjun beroende på hur mycket information som framkommer – detta gäller för båda parter.

Det finns många etiska övervägande att göra kring en undersökning. Exempelvis kan den som utför undersökningen ha en mer eller mindre avsiktlig agenda för att undanhålla information eller delge information för att påverka eller engagera informanten. Syftet med undersökningen bör vara klart för informanten däremot inte det teoretiska perspektivet. Anledningen till detta är främst att inte påverka informanten att tänka i alltför vetenskapliga termer (Kaijser & Öhlander 2011:82).

Agendan kan även den indirekt påverka etiken. Ett begränsat antal tilltänkta informanter ger att undersökaren kan hamna i en beroendeställning, det omvända, det vill säga ett stort antal tilltänkta informanter kan i sin tur påverka undersökarens inställning. En annan faktor som påverkar är vilken tillgång undersökaren har till informanten och vilken tidsram som ges per tillfälle.

2.3 Säkerställning och transkribering

Min undersökning bygger främst på intervjuer med informanter som arbetar med ledutveckling i någon form (se tidigare redogörelse). Tidsramarna för varje intervju har legat runt en till två timmar. Jag har med andra ord haft främst ett tillfälle att intervjua personen i fråga (även om möjlighet att återkomma per mejl eller telefon funnits), under dessa intervjuer har jag känt en förväntan att utnyttja tiden optimalt för att få fram exempelvis belysande insikter kring ämnet men samtidigt skapa utrymme för informantens egna ”inre” agenda. Själva intervjun säkerställdes genom att samtalen spelades in och att jag tog stödanteckningar under mötets gång. Efter intervjun lyssnade jag igenom samtalet och gjorde ytterligare anteckningar. På så sätt fick jag fram en samlad bild av samtalet, vilka områden som berörts och vilken terminologi som användes. Ett medvetet val var att inte transkribera intervjuerna fullständigt, främst för att tidigare erfarenheter har gett att jag upplever att man förlorar helhetssynen över samtalet, det vill säga man ser inte skogen för alla träden. Samtidigt finns det en risk med detta tillvägagångssätt att man förlorar viktiga nyanser och detaljer i samtalet. För att motverka detta lyssnade jag på upptagningen direkt efter intervjuerna och kompletterade mina anteckningar.

2.3 Reflexivitet och autoetnografi

Alvesson och Skjöldberg förklarar begreppet reflektion; ”att undersöka hur personlig och intellektuell involvering påverkar interaktionen med vad som beforskas” (1994:321) De konstaterar även att empirisk forskning kan ge viktiga underlag för en större förståelse än absoluta sanningar (1994:12). Detta förhållningssätt delar de med forskare inom fenomenologisk teori, vilket kommer att framgå under kapitlet 5.1 Fenomenologi – Sinnenas språk.

Under mitt arbete med intervjuer och fältarbete samt efterföljande analys var jag konstant medveten om min egen påverkan på ämnet. Många gånger upplevde jag det som om jag var ämnet. Ett något märkligt påstående som kan förklaras med att jag upplevde det som att informanterna personifierade mig med vandring, dels för att jag är vandrare och dels för att jag parallellt med undersökning arbetade med ledutveckling. Nu föll det sig så att även de jag intervjuade vandrade i mer eller mindre hög utsträckning, så samtalen fördes mellan två personer som delade på en gemensam hobby samtidigt som respektive part i sin profession arbetade med området. Detta innebar att den professionella uppfattningen som den mer personliga emellanåt gick in i varandra, men betonades även särskilt när så inte var fallet. I sammanhanget känns det passande att citera socialantropologen doktor Charlotte Aull Davies och hennes definition på reflexivitet:

”...means a turning back on oneself, a process of self-reference ... reflexivity at its most immediately obvious level refers to the ways in which the products of research are affected by the personnel and process of doing research” (2002: 4).

I hög grad närbesläktat med reflexivitet ligger det autoetnografiska synsättet. Autoetnografi kan formuleras som att forskaren använder sina personliga erfarenheter på ett självreflexivt sätt genom att dokumentera och analysera sina egna - och därmed subjektiva - tankar, känslor och erfarenheter som en kvalitativ vetenskaplig metod. Syftet är att på ett än bättre sätt förstå och tolka ämnet såväl som de subjekt och objekt som hamnar i fokus under studien. Givetvis kommer etiska aspekter på forskningen i förgrunden. Om all undersökningen är mer eller mindre subjektiv (se tidigare avsnitt) innebär det att om man betraktar världen genom ett par

högst personliga glasögon så förstärks denna subjektivitet. Det som kan motverka det hela är att just vid ett autoetnografiskt anslag är man medveten om att betraktelsen är personligt färgad, vilket som en paradox kan ge att undersökning per se blir mindre subjektiv än vid ett försök till objektivitet. Etnologerna Billy Ehn och Barbro Klein menar att: ”antropologen och etnologen är en del av det som studeras, inte bara en distanserad åskådare” (1994:10). Sociologerna Laura Ellingson och Carolyn Ellis hävdar i sin tur att det autoetnografiska tillvägagångssättet har utvecklats med tiden och är inte längre renodlat utifrån skribenten, utan har flera schatteringar vilket gör en tydlig definition svår att fastställa (2008: 449).

I praktiken innebär det att jag i mötet drivit på för att få fram en uppfattning, en åsikt eller en tanke som kunde bringa ljus över ämnet. Förhoppningsvis inte på något otrevligt sätt – vilket jag under intervjun kontinuerligt stämde av – utan just för att jag känt begränsning i att endast detta ögonblick getts och att det varit bäst att försöka få fram så mycket som möjligt vid detta tillfälle. Medveten om detta förfarande har jag även i högsta grad varit medveten om vilken påverkan jag som intervjuare haft på ämnet och i viss mån informanten. Det ter sig för mig som om gränsen mellan ett renodlat etnografiskt arbete och ett mer autoetnografiskt är en definitionsfråga. Eller som Ellingson och Ellis uttrycker det “whether we call a work an autoethnography or an ethnography depends as much on the claims made by authors as anything else” (2008: 449).

Såsom undersökare söker vi efter något, det ligger i ordets betydelse och även i uppgiftens uppdrag. Inom kulturanalysen är det sällan det som synes vara som är det mest intressanta utan det som ligger dolt. Det jag vill säga är att jag varit medveten och reflekterat över min påverkan på situationen – inte minst då ämnet i sig själv handlar just om hur en plats påverkas och förändras – men samtidigt inte låtit det vara en belastande faktor. Min ”intervjuteknik” har i så fall varit autoetnografisk på så sätt att jag varit engagerad i fråge- och problemställningarna som diskuterats på ett helt annat sätt än vad exempelvis en passiv observation eller mer neutral intervjuteknik skulle föranlett.

Oscar Pripp frågar sig i Etnologiskt fältarbete om en forskare inte skall kunna ta ställning i den fråga som undersöks? Svaret blir att fältarbetet skall sträva efter att skapa ett etnografiskt material som representerar olika infallsvinklar oavsett forskarens egen hållning. Det väsentliga är att forskaren medvetet och tydligt visar när det är en personlig åsikt eller ett dito förhållningssätt. Pripp rekommenderar att forskaren abstraherar sitt ställningstagande så

lång det är möjligt, det vill säga ger ämnet en hög abstraktionsnivå för att på så sätt känslomässigt kunna distansera sig. (Kaijser & Öhlander, 2011:73)

Jag har utifrån mitt ställningstagande, mina personliga erfarenheter och mitt kunnande drivit informanten (med dennes vetskap) mot vad jag/vi trott vara insikter. För att återkoppla till det etiska har min undersökning – enligt egen uppfattning – varit utlämnande för ett par av informanterna. Utlämnande dels på ett personligt plan med personliga vittnesbönder av känslomässiga upplevelser i samband med vandringar och dels utlämnande i relation till sin professionella roll. Detta då informanterna många gånger frikostigt delat med sig av sina egna personliga uppfattningar, vilka kan ha stått i kontrast mot vad exempelvis ett regelverk säger. Jag hänvisar här till det så kallade individskyddskravet som i stora drag innebär att informanten inte skall lida någon form av men av att ha deltagit i en undersökning. (Kaijser & Öhlander, 2011: 80). Dessutom har informanterna kommit på sig själva med att ha dels en professionell uppfattning och dels en mer privat och själva förvånats över denna insikt. Då jag har funnit att studien vunnit på att ha med dessa insikter har jag alltså valt att inte namnge informanterna.

Jag vill betona att reflexivitet såväl som autoetnografisk inverkan har varit ständiga följeslagare under arbetets gång. Det autoetnografiska synsättet har haft företräde men ”all social research is reflexive” som Lock uttrycker det (2004:54).

2.4 Disposition

I min ambition att förklara hur en led påverkas vid ett tillgängliggörande har jag valt att börja med en överskådlig presentation av tidigare forskning gällande den fenomenologiska teorin. Därefter följer en kortfattad bakgrundsbeskrivning av vandringens utveckling i Sverige och Skåne. utifrån denna inledning går jag över och diskuterar plats-teorin. Det är främst Henri Lefebvres plats-begrepp som jag redogör för och då med särskilt fokus på dennes *The conceptual triad of space*¹, där det sociala rummet belyses utifrån tre olika perspektiv. Därefter följer en fördjupning av fenomenologi som begrepp, en ansats att definiera vad det är och hur vi människor upplever vår omvärld genom våra sinnen. För att förstå vikten av det

¹ En språklig begränsning är att jag valt att prioritera det engelska uttrycket. Framförallt den engelska terminologin kring sociologen och filosofen Henri Lefebvres (1901 – 1991) begrepp om rum.

fenomenologiska betraktelsesättet och hur starkt kopplat den är till oss som biologiska varelser – likväl som kulturella dito – kommer jag att presentera forskningsrön som visar på hur vår kropp och hjärna samspelar och hur vi genom detta samspel upplever platsen genom varseblivning. Kapitlet som följer därpå sätter kroppen i rörelse, för att se närmare på hur vi har vandrat genom historien, vandring som kulturyttring och vikten av att gå vilse vilket åter leda oss in på fenomenologins område. Det avslutande kapitlet börjar med en redogörelse av allemansrätt och tillgänglighet – två begrepp som format vår syn på vandring och på naturen – men som även skapat platsen. Därefter återger jag de erfarenheter och kunskaper som informanter i form av ledutvecklare och vandrare har delgett mig genom möten och intervjuer. Erfarenheter och kunskaper i avseende på ledutveckling, samhällsvärdet, tankar kring kontroll, säkerhet och upplevelse. I sammanfattningen betonar jag vissa förhållningssätt och riktlinjer som jag till viss del menar förbises när ledutveckling såväl diskuteras som utförs i praktiken.

3. Forskning inom fenomenologin

”The reader pressed for time will be inclined to give up the idea of covering a doctrine which says everything, and will wonder whether a philosophy which cannot define its scope deserves all the discussion which has gone on around it, and whether he is not faced rather by a myth or a fashion. Even if this were the case, there would still be a need to understand the prestige of the myth and the origin of the fashion, and the opinion of the responsible philosopher must be that phenomenology can be practiced and identified as a manner or style of thinking, that it existed as a movement before arriving at complete awareness of itself as a philosophy” (Merleau-Ponty 2005: viii).

Filosofen Maurice Merleau-Ponty (1908-1961) inleder sitt verk *Phenomenology of Perception* i en lätt raljerande ton gällande fenomenologins existens, för att därefter ingående belysa ämnet på dryga femhundra sidor.

Det är inte min avsikt att ge en heltäckande bild av det fenomenologiska perspektivet (om det nu låter sig göras) eller ens en överskådlig bild, därav är ämnet allt för omfattande. Utan min ambition – och mitt intresse – att betrakta ledutveckling utifrån ett fenomenologiskt perspektiv är främst övertygelsen om att vi uppfattar vår omvärld genom vår kropp och våra förmågor. (En uppfattning som delas av flera framstående forskare vilket redovisas närmare i kapitel fem.) Det är alltså genom våra kroppar, våra sinnen och erfarenheter som vi tar in världen. Detta ger att en upplevelse är individuell och sålunda unik – ett barn upplever troligen en plats annorlunda än vad en äldre person gör. Hur då förstå en plats genom ett fenomenologiskt perspektiv? Eller om vi omformulerar frågan; om varje upplevelse är individuell och unik hur kan man då få en förståelse för platsen och dess värden genom att ta del av olika personers upplevelser? Upplevelser må vara subjektiva – men de knyts delvis samman av ett gemensamt språk och/eller kultur, vilket till viss del utgör en gemensam kunskapsbas och kan därmed bidra till en ökad kollektiv förståelse för hur platsen upplevs och inte minst vikten av denna.

För att om möjligt lätta på abstraktionsnivån följer ett kort belysande av det fenomenologiska perspektivet och av ämnets tidiga företrädare och deras teorier.

Fenomenologi kommer från grekiskan *phainomenon* (det som synes vara) och är ursprungligen en teori och metod inom filosofin. Inom fenomenologin studeras särskilt förhållandet mellan subjekt och objekt. En av grundpelarna inom fenomenologin är att ren kunskap om ett ting/objekt inte kan nås, detta eftersom all kunskap förmedlas via erfarenhet. Fenomenologi är således inget absolut. Det är heller ingen objektiv exakt forskning – något som den fenomenologiska teorin dessutom tar avstånd från och menar är en omöjlighet – all forskning är subjektiv.

En av de främsta som intresserat sig för fenomenologin var Immanuel Kant. I hans verk ”Kritik av det rena förnuftet” som kom ut 1781 myntas de berömda begreppen "Das Ding für Uns" - "tinget för oss" respektive "Das Ding an Sich" - "tinget i sig”. Kant fick flera efterföljare till sin teori, bland annat den något yngre, men samtida, Friedrich Hegel som 1807 publicerade ”Andens fenomenologi”. Till den moderna fenomenologins fader räknas Edmund Husserl och hans verk *Idéen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologische Philosophie* som 1913 publicerades i tre band.

Den tyska filosofen Martin Heidegger var assistent och god vän till Husserl, men delade inte dennes syn att se på människan, det vill säga att vi definieras av olika medvetandetillstånd. Heidegger menade att själva vår existens (Dasein) var det främsta tillståndet och att medvetandet mer var perifert. Heidegger magnum opus var *Sein und Zeit* (1927). Den franske filosofen Maurice Merleau-Ponty följde Husserl och Heideggers tankar men betonade kroppens betydelse, det var genom kroppen som omvärlden delgavs. Merleau-Ponty centrala tes var ”*the primacy of perception.*” Det vill säga att först uppfattar vi världen genom kroppen och våra sinnen och först därefter kan vi reflektera över den. Vi är enligt Merleau-Ponty ”förkroppsligade subjekt”. Detta fokus på kroppen som första mottagare av ett fenomen, en händelse, blev sedermera grundläggande inom gestaltpsykologin.

Ovan har jag mycket kort nämnt de klassiker som intresserat sig för fenomenologin. Sentida författare inom området är flera, ett antal av dessa kommer att återopas och citeras i uppsatsen, varav vidare uppräknings inte ges.

Det är delvis utifrån ovanstående teorier och synsätt som jag tar mig an upplevelsen av en plats, det vill säga utifrån ett fenomenologiskt perspektiv i relation till främst Henri Lefebvres teorier om hur plats skapas.

4. Friluftsliv och vandringens utveckling

Innan jag belyser vandringsleden utifrån ett teoretiskt perspektiv kan det vara av intresse att börja med en kort introduktion kring vandring och friluftsliv i Sverige. Friluftsliv är ett samlingsbegrepp för fritidsaktiviteter som genomförs utomhus. Ett särskilt begrepp är det rörliga friluftslivet, exempelvis att plocka svamp, fiska, paddla och att vandra. På 1980-talet beslutades det att det rörliga friluftslivet skulle främjas särskilt genom inrättande av naturvårdsområden där tillgängligheten till naturen gavs särskilda resurser för att öka besök till skog, mark och vatten. Myndigheternas intresse för ett ökat friluftsliv, och de där efterföljande formerna av turism hade flera orsaker, dels fanns det ett intresse bland allmänhet, besökare och turister att få tillgång till naturen, och dels fanns det inte minst ekonomiska samhällsvinster i att stödja ett ökat friluftsliv. Ett utökat friluftsliv gav en friskare befolkning och dels attraherade det turister till de områden som tillgängliggjordes. Vandringsleder var ett område som myndigheterna fokuserade på och investerade resurser i. Tom O' Dell redogör i *Nonstop!* (1999) om de nya turistformer som växt fram ur bland annat friluftslivet: som äventyrsturism, ekoturism, upplevelseturism, kulturarvsturism.

Men det var inte enbart myndigheter som drev på, en tidig visionär i Skåne – Blekinge var friluftsmänniskan Folke Friberg som med hjulmätare mätte upp leder. 1978 resulterade initiativet i att de första sex etapperna av Skåneleden mellan Sölvesborg och Glimåkra invigdes. Nedanstående redogörelse gällande sträckan Sölvesborg via Vittsjö till Båstad-Malen på cirka 20 mil ger en bild av det omfattande arbetet med att anlägga en led.

”Det var inte enbart att söka ett lämpligt stråk att vandra på. Omkring åttahundra markägare måste tillfrågas och ge sitt samtycke till att vandringsleden passerade deras marker. Vid några tillfällen blev det absolut stopp och en kringgående rörelse fick tillämpas för att komma närmare målet. Vid varje av de 16 delsträckorna skulle även utses någon ansvarig för uppsnygning och eventuell uppröjning för att göra leden framkomlig. Dessutom skulle de orange pilarna placeras ut där det kunde råda tveksamhet var leden fanns. Spångar eller småbroar fick anläggas vid färd över vattendrag och vid passerande av stängsel, stengärde eller trådstängsel fick särskilda trappor tillverkas för att göra framkomligheten så gynnsam som möjligt. Vid varje etappmål skulle anläggas ett vindskydd för de vandrare som hade för

avsikt att gå hela den långa leden i en följd. Där fanns även möjlighet till eldning på speciella platser...”²

Det kan vara intressant att stanna upp och reflektera över citatet. Terminologin är närmast militärisk:”... absolut stopp och en kringgående rörelse fick tillämpas för att komma närmare målet.” Synen på naturen är att hinder skall övervinnas och att orange pilar skall borga för att vandraren håller sig på den rätta vägen. Men kanske än mer intressant är avsaknaden av reflektion på hur denna omdaning påverkar själva leden. Det påminner om August Strindbergs dikt *Esplanadsystemet* från 1883 som han använder som en symbol för den nya tiden; ” ... Här rivs för att få ljus och luft: är inte det tillräckligt?”

Ovan beskrivs Skåneledens utveckling från slutet på 1970-talet, men den organiserade vandringen i Sverige påbörjades redan i slutet av 1800-talet då Svenska Turistföreningen såg dagens ljus. Den 27 februari 1885 bildades STF (Svenska Turistföreningen) vid ett möte på Uppsala stadshotell. Föreningens 29 första medlemmar antar föreningsstadgar och väljer en styrelse med Frithiof Holmgren, professor i fysiologi, till ordförande. Två år senare prickas de första lederna i fjällen ut och Kung Oscar II blir föreningens beskyddare, något som blir en tradition för följande regenter. Vid denna tid är det främst välborna samhällsmedborgare som intresserar sig för friluftsliv och vandring. Det fanns inget större intresse bland allmänheten, eller möjlighet för den delen, att bege sig ut i skog och mark, åtminstone inte för rekreation. Naturen betraktades främst som ett produktivt landskap som drygade ut hushållskassan och gav mat på bordet. Samhällstrenden före sekelskiftet var att söka sig till städerna, den nya tidens civilisation fjärmade sig från landet och naturen, som ansågs oordnat, smutsigt och föråldrat och som beskrivs i *Den Kultiverade Människan* (1979: 148 ff.) Det skulle dröja ytterligare något årtionde innan nationalromantiken slår rot och vurmen för naturen når även något bredare lager i samhället, dock långt ifrån alla. Det är främst medelklassen som rycks med av naturromantiken, en tid då den svenska flaggan fick sin nuvarande utformning (1906) och nationalsången (där Rickard Dybecks två strofer från 1844 får en tredje som fjärde sats, skriven av Louise Ahlén år 1910) får stå som symboler för naturromantik och den nationalism som flödar delvis som en reaktion mot Norges frigörelse. Men det är först 1938 när semesterlagen instiftas, vilken medger två veckors semester för anställda, som det möjliggörs

² <http://www.vittsjobjarum.nu/artiklar/friluftsliv/2798-skaneleden-passerar-vittsjoe.html>

för den breda allmänheten att i någon större utsträckning ägna sig åt fritidsaktiviteter. Detta möjliggjordes av allemansrätten, som gav vanligt folk möjligheten att bege sig ut i skog och mark utan större påbud. Allemansrätten blev även det en symbol för det fria och självständiga Norden som skapades under 1890-talets spirande nationalromantik (1979: 56), även om själv begreppet allemansrätt myntas först senare. Jag lämnar för stunden vandringens utveckling och återkommer längre fram i texten med den senare hälften av 1900-talets vandringsutveckling, detta då som introduktion till synen på vandring och ledutveckling i våra dagar.

I nästa kapitel kommer plats att beskrivas utifrån ett mer teoretiskt socialt och rumsligt perspektiv för att därefter gå över i fenomenologins teorier om sinnenas relation till plats där vår fysiska kropp spelar en framträdande roll.

5. Teoretiskt ramverk - plats som ett socialt rum

"Place is the first of all things."
The Archytian Axiom.

Jag har valt att fördjupa mig inom främst två teoretiska områden för att förklara platsens betydelse; vad som sker med platsen och hur vi påverkas av platsen. De två områdena är dels det fenomenologiska perspektivet och dels teorin om det sociala rummet. Valet av dessa två inriktningar beror främst på att de enligt mig är interagerande och samverkande delar för förståelse av plats. En vandringsled kan ses som ett socialt rum där människor av olika anledningar rör sig. Själva platsen förändras i sig själv konstant, liksom att de som rör sig på platsen påverkar platsen rent fysiskt men även på ett mentalt plan själva upplevelsen av platsen.

I ett försök att förklara en plats, som en vandringsled, kommer jag att använda mig av Henri Lefebvres *the conceptual triad of space*. Men Lefebvres teori beaktar inte enbart plats, utan innefattar även objekt, symboler, bilder och fysiska produkter, och att dessa inte bara utgör rummet utan är ständigt med att forma och omforma rummet, dess innebörd och betydelse. Henri Lefebvre menar i *The Production of Space* (1991) att det sociala rummet består av två grundläggande element: *the social relations of reproduction and the relations of production*. Den förra belyser förhållandet mellan könen, olika åldersgrupper och familjerelationer. Den senare, *the relations of production*, handlar om fördelningen av arbetet och de hierarkiska institutioner som växer fram ur detta. Det är två olika typer av platser, men "inextricable bound up with each other" (1991: 33), vilket innebär att de såväl samspelar som upprepar sig i varandra. Det sociala rummet är med andra ord inte ett statiskt tillstånd som vi människor lever, agerar och skapar i, tvärtom, det sociala rummet är i ständig förändring och skapas och återskapas av oss människor över tiden. Edward S. Casey förklarar interaktionen mellan plats och de som befinner sig på platsen;

"Rather than being one definite sort of thing—for example, physical, spiritual, cultural, social - a given place takes on the qualities of its occupants, reflecting these qualities in its own constitution and description and expressing them in its occurrence as an event:

places not only are, they happen” (Casey, How to get from..., Feld & Basso, 1999: 27).

Lefebvre belyser det sociala rummet utifrån tre håll. Han kallar detta förhållningssätt för *the conceptual triad of space* och betonar att det på intet sätt är statiskt utan i ständig förändring och rörelse; “the three moments of social space” (1991: 40). Denna triad - denna naturens rumsliga triad - består av *Spatial Practice*; dvs. hur vi människor skapar/producerar plats runt oss. *Representation of Space*, hur vi föreställer oss vår omvärld och slutligen *Representational Space*, hur vi befolkar platsen och agerar i den. Med hjälp av triad-begreppet beskriver Lefebvre platsen; *Spatial Practise*, är sålunda en plats som hänför sig till produktion och reproduktion av rumsliga relationer mellan subjekt och objekt; där individer och ting är kopplade till varandra och ger varandra en viss innebörd, men även där samspelet mellan objekt och subjekt samtidigt ger en form av kontinuitet och grad av sammanhållning. Liksom att värdena mellan subjektet och objektet, utvecklas och/eller går ur tiden. Detta ställer i sin tur krav på att varje medlem, i ett visst samhälle och vid en viss given tid, har en kunskap och förståelse för ”rummet” samt en förväntan på hur man relaterar till ”rummet”. *Spatial Practise* kan med andra ord sägas vara upplevelsen av en plats (*perceived space*) i ett socialt sammanhang.

Om vi tillämpar detta resonemang på naturen – (jag utgår från vandringsleder i naturen och inte leder som faller under kategorin stadsvandringar – även om Lefebvres teori även är tillämpbar på dessa) – innebär det att för att förstå samspelet mellan besökaren och de objekt som finns i naturen, måste besökaren bete sig och relatera till den fysiska platsen på ett sådant sätt att de fysiska objekten ges en innebörd. Vilket i sin tur innebär att de fysiska föremålen relaterar tillbaka på ett "korrekt" sätt gentemot betraktaren. För att konkretisera detta måste det finnas en förståelse från besökarens sida på vad en vandringsled är för något och vilka beteende som gäller på en vandringsled. Detta kan vid ett första påseende framstå som ganska självklart, men det innebär inte att det är en sanning i sig själv. Vår kulturella tillhörighet avgör vad en vandringsled är och hur man förhåller sig till den. En person från en annan kultur kan uppfatta en vandringsled på annat sätt; till exempel en farlig plats där vilda djur rör sig, en plats att tälta på eller en plats som används av militären. Utan kunskap om platsen eller ett erkännande av platsens inneboende värden saknas sålunda mening för platsen som den är tänkt (*conceived*). Etnologen Professor Jonas Frykman förklarar detta i *Berörd*:

”Platser har nu inga entydiga budskap, upplevelserna är beroende av med vilka

kulturella eller på annat sätt riktade förväntningar man kommer till dem. Som alltid påverkas de av upplevarens internationalitet, kunskaper och habitus.” (2012: 64).

Det bör sålunda finnas en interaktion mellan subjekt och objekt, samt en förståelse för rummet i sig för att kunna interagera och fungera på ett förväntat sätt; ”Känslorna förbinder människor med den omgivande världen - känslorna situerar människorna i en livsvärld.” (2012: 38). Frykman avser främst fenomenologins inverkan på en upplevelse, men jag väljer att använda citatet för att belysa vikten av att kunna tolka en plats. Den fenomenologiska aspekten kommer jag att fördjupa mig i framgent. Dock är det intressant att uppehålla sig just i hur en upplevelse skapas. Herakleitos, den grekiska filosofen tillskrivs uttrycket; att man inte kan stiga ner i samma flod två gånger. Även inom socialantropologin tillämpas detta synsätt. Tim Ingold delger oss Durkheims tankar om hur en upplevelse skapas i *The Perception of the Environment* (2002:157-159). För det första skiljer man på olika slags upplevelser – den ena är individens enskilda upplevelse (*sensation*) och den andra är den kollektiva upplevelsen (*representation*). Varje upplevelse är unik och kan inte upprepas – antingen så har floden ändrat sig eller personen som upplevde händelsen för att använda analogin. Dock kan upplevelsen beskrivas, och detta sker med ord och bilder. Orden och bilderna är koncept i sig själva som sändaren och mottagaren har en gemensam uppfattning kring, exempelvis ”Floden var strid och strömmen stark”. Orden, uttrycken och bilderna som används för att återskapa individens upplevelse (*sensation*) är sålunda hämtade från den kollektiva framställningen. Denna kollektiva upplevelse är mer hållbar och uthållig – då det är en gemensamt delad och samlad bild som uppkommit. Ingold uttrycker det som:

” Thus collective representation serves as a kind of bridge between individual consciousnesses that are otherwise closed to each other, furnishing them with a means of mutual understanding.” (2000:158)

På så sätt kan man säga att ord och bilder fungerar som broar mellan den enskildes medvetande vid förmedlandet av upplevelsen till en annan individ. Den kollektiva bilden stärks av varje enskild upplevelse som återges, då den samtidigt lånar ur den kollektiva framställningen såväl som stärker den med sitt individuella bidrag. Denna kunskapsteori innebär ett uppdelande av subjektet i två delar, dels ett individualistiskt, sinnligt, fysiskt subjekt som utsätter medvetandet för ett bombardemang av stimuli, och dels ett subjekt som förhåller sig mer avvaktande, ett som sorterar intrycken, där det som accepteras passas in i

olika konceptuella system och uppgjorda schema. Detta resonemang är intressant att ta med sig dels i Lefbvres resonemang kring upplevd plats (*perceived space*) och dels i vidare resonemanget kring hur vi ser på oss själva som biologiska och/eller kulturella varelser i kapitel 5.2 och 5.3.

Representation of Space – eller uttänkt plats (*conceived space*) - är den mest dominerande platsen av de tre i *the triad of space*. *Conceived space* är hur vi föreställer oss en plats och tänker kring denna, detta genom våra tankar och minnen samt utifrån rådande normer och avsedda planer för platsen. Det är en form av konceptualisering skapad i våra tankar och övervägande abstrakt till sin karaktär. *Conceived space* är tänkt att skapa ordning, ett system som hjälper till att skapa en plats liksom förståelse. *Conceived space* kan systematiseras i olika kategorier. En systematisering som oftast skett över tid och användas som verktyg av till exempel stadsplanerare och arkitekter. Denna systematisering är som sagt i ständig utveckling, beroende på de förändringar som sker i samhället, exempelvis i form av ny teknik, skiftande värderingar och normer. Om man ser på naturen och begreppet vandringsled har de ändrat främst under de senaste hundra åren från en plats för främst produktion och transport till en plats för rekreation och upplevelser. Naturen har gått ifrån att vara ett arbetsrum till ett finrum som humanekologerna Lisberg-Jensen och Ouis så beskrivande uttrycker det i *Det gröna Finrummet* (2014).

Representational space, slutligen, avser rummet som man lever i och använder i sitt dagliga liv. Edward S. Casey skriver om relationen mellan att uppleva en plats och känna en plats, och ifrågasätter samtidigt Kants uppfattning att kunskap om en plats är samma sak som att uppleva och förstå den.

”There is no knowing or sensing a place except by being in that place, and to be in a place is to be in a position to perceive it. Knowledge of place is not, then, subsequent to perception- as Kant dogmatically assumed - but is ingredient in perception itself” (Feld & Basso, 1999: 18).

Frykman & Gilje beskriver det med träffsäker humor; “You basically discover the sense of bathing by just doing it.”(2003: 13). Platsen tolkas sålunda av dem som besöker, bor, arbetar och/eller lever här och detta genom en mängd gemensamma bilder och symboler. *Representational space* inkluderar ett system av symboler och vad de representerar. Symboler som antingen kan tolkas eller förbli okodade av den enskilde, allt beroende på sammanhang

och kunskap . Lefebvre beskriver detta "...which may come eventually to be defined less as a code of space than as a code of representational spaces" (1991: 33). *Representational space* eller det levda rummet är den plats där de två andra rummen får sin egen tolkning utifrån individens perspektiv, förmåga och kunskap. Detta innebär att *Representation of Space* och *Spatial Practice* är - under en viss given tidsrymd - de omständigheter som bildar "lekplatsen". Och där det levda rummet (*Representational space*) skapar ett spindel nät för individer att röra sig i efter mer eller mindre invecklade mönster. Detta beroende på att den subjektiva upplevelsen av platsen skiftar för varje individ. *Representation of Space* och *Spatial Practices* ger med andra ord den nödvändiga sammanhållningen och förmågan till socialt umgänge, vilket inte innebär att platsen nödvändigtvis behöver vara oföränderlig till sin form, utan framförallt skapar platsens möjligheter. "Lived space is the "experiential aspect" of space, which is also the dominated – and hence passively experienced space which imagination seeks to change and appropriate" (1991: 39). Varje individ har med andra ord sin egen personliga agenda, hans eller hennes tolkningsföreträde i rummet och på platsen ger möjlighet till dennes dagordning. Vandringsleden som rum kan alltså även fungera som en plats för social bekantskap, en möjlighet till en stunds vila, en plats att vistas på, en historisk plats eller en meditativ plats för att nämna några tänkbara tolkningar. Och detta leder oss osökt in på fenomenologins område. Hur vi upplever platsen genom våra sinnen.

5.1 Fenomenologi – sinnenas språk

"Tingens skönhet är inte selad vid mänskliga ögon och små förstånd; den är absolut. Den är inte till för att kittla människan, även om den fungerar så. Den är tingens liv och Guds väsen."

"The Inhumanist" Robinson Jeffers, 1948 (övers. Per Helge, "Mellan prärien och evigheten")

Fenomenologiska studier utger sig inte för att var objektiva, tvärtom, anhängare av fenomenologisk teori menar att all forskning är subjektiv. Den fenomenologiska forskningen löper över en viss tidsperiod och samlar personers medvetna upplevelser av hur just de upplever samhället de lever och verkar i. Detta insamlade av beteende och upplevelser ger i sin tur en större förståelse för miljön. I ett försök att förklara och beskriva denna subjektiva

forskning av upplevelse upplåter jag detta kapitel till ett antal forskares tolkning av den fenomenologiska teorin.

Kulturgeografen Nigel Thrift har det senaste årtiondet arbetat med forskning som till stora delar bygger på den fenomenologiska teorin och går under benämningar som ”*non-representational-theory*” och ”*affective turn*”. Jonas Frykman låter Nigel Thrift komma till tals i *Berörd*, där Thrift pekar på det rent uppenbara; ”att det finns en omgivning som går att känna och uppleva, som sätter sina avtryck på oss, som har sin tid och sitt rum” (2012: 16).

Och trots detta rent uppenbara är det svårt att definiera begreppet, fenomenologi må vara en metod och teori sprungen ur filosofin men likväl en gäckande förnimmelse. I ett försök att förklara fenomenologi gör jag en koppling till ett annat vetenskapligt fält där objektet påverkas när det betraktas, nämligen kvantfysiken, Inom kvantfysiken studerar man bland annat atomer och elementarpartiklar och deras interaktion. Ett av kvantfysikens problem är att när man belyser objektet så påverkar man det samtidigt, vilket innebär att man inte betraktar objektet så som det är, utan i sin påverkade form. På liknande sätt kan man säga att uttolkarna av fenomenologi gör när varseblivningen skall beskrivas, det som beskrivs är inte en objektiv ren sanning utan en uppfattning. I *Berörd* (2012: 78) manar Frykman till en viss ödmjukhet gentemot närmandet av området; ”... en undersökning grundad i fenomenologin säger att det är ett område att undersöka snarare än att hålla för sant.” Måhända har neurologen António Damásio bäst fångat detta flyktiga som benämns fenomenologi; ”Vad som dyker upp som en färdig tanke är oftast en skugga av vad vi via andra sinnen redan insett” (citerad i Frykman 2012: 35).

Frykman och Gilje beskriver i *Being there* fenomenologin som närmaste en paradox. Motsägelsen av att den vaga upplevelsen, exempelvis en känsla, hur flyktig den än må vara, trots allt är mycket starkare än den känsla av fattighet som kommer över en när känslan skall försöka återges. Fenomenologi studerar sålunda förhållandet mellan varseblivning och de sinnesuttryck som ett objekt, exempelvis en blankpolerad sten, skapar hos mottagaren. Det handlar om hur vi upplever med hjälp av våra känslor, där vårt känsloregister uppfattar saker som är svåra att rationellt förklara. Man kan som Tom O'Dell gör i antologin *Nonstop!* (1999: 28) förklara fenomenologin på ett närmast vardagligt sätt. ”Det kan tyckas självklart, men det blev under lång tid försummat, att det är via sinnen vi tar in världen. Det kan vara åsynen av barn som skrattar ... doften av hemlagad mat... ljudet av en bil ... känslan av ett par

yllebyxor.”

Hur vi än försöker förklara begreppet fenomenologi skall vi vara medvetna om att det är objekt som betraktas, och att de betraktas utifrån subjektets erfarenhet. Varje betraktelse är sålunda unik. För att belysa erfarenhetens betydelse lånar jag ett citat från Frykman;

”Att åldras är en biologisk process – tingen ändrar värde – beroende på hur och när människan brukar tingen – hårda som mjuka, tekniska som enkla – och hur de manar till rörelse och mening. De blir en slags diskreta aktanter och bär på förmågan” (2012: 138). Erfarenhet är med andra ord av vikt liksom subjektets kunnighet, och som sagt genom dennes erfarenhet och inte minst i vilken kontext subjekt och objekt befinner sig i. Rebecka Solnit närmar sig fenomenologin i *”Gå vilse”* med samma varsamhet. ”Det är med försiktighet jag rör mig i fenomenologins område – för det ter sig för mig att även fenomenologin gått oss förlorad” (2012: 52).

Så låt oss då slå följe in i denna förlorade värld, eller måhända illusoriska värld, där subjekt och objekt påverkar varandra i en ständigt pågående interaktion, ett samspel som är högst påtaglig och närvarande i det dagliga livet.

5.2 Ursprunget och förnekandet

”As place is sensed, senses are placed; as places make sense, senses make place.”

Senses of Place, Steven Feld, 1999

I min analys av en plats, en vandringsled, kommer jag att belysa ett antal områden i förhoppning att visa på att en plats i sig själv är en levande ”organism”. Och att genom att belysa – eller rättare sagt när det gäller att tillgängliggöra en plats, i det här fallet en vandringsled – påverkar man samtidigt platsens ursprungliga innebörd och därmed dess värden. De värden som var den troliga anledningen till att man först valde att tillgängliggöra en plats, exempelvis genom att öppna upp en led. De områden som jag kommer att beröra är platsens betydelse och dess interaktion med subjektet. Hur kroppen och sinnena påverkas liksom begrepp som rädsla för en plats och behovet av kontroll av platsen. Tillika vilka

värden som eventuellt går förlorade och vilka som man eventuellt vinner. Jag kommer även att klarlägga myndigheternas roll och inverkan på en led men även hur vi som konsumenter av en upplevelse i naturen påverkar upplevelsen av platsen inte minst genom vår relation till teknik och produkter.

Vi människor är starkt präglade av vårt ursprung, vi är sprungna ur naturen och formad av de geologiska förändringar som skett under evolutionens gång. En geologisk utveckling som sträcker sig över miljontals år, där bland annat dramatiska förändringar i klimatet fick de väldiga skogarna som dominerade det afrikanska landskapet att dra sig tillbaka på bekostnad av savannernas utbredning. En utveckling som gav att våra förfäder lämnar de skyddande träden för att utforska marken och i denna process utvecklas samtidigt förmågan att balansera, stå och gå på bakbenen.

Förändringen från fyrlemmade apor till tvåbenta gick gradvis och över en period på 5 miljoner år (DeSilva, 2010). Homo Erectus, den första upprätta människan, var en hominid som levde för två miljoner år sedan och en förfader till oss Homo Sapiens. Hårdraget kan man säga att förmågan att gå upprätta gjorde att vi lämnade vårt bekanta habitat, skogen och dess skyddande lövverk. Denna exodus gör att vi förlorar kontakten med vårt ursprung samtidigt som vår genetiska DNA fortfarande är starkt präglad av vår härstamning. Enligt biofilhypotesen (DeSilva, 2010) framlagd av den amerikanske biologen Edward O. Wilson, har människans nedärvda relation till levande system i naturen varit en framgångsrik faktor genom vår evolution. Levande landskap har försörjt oss med mat men även präglat oss i så hög grad att vi instinktivt dras till sådana miljöer. Ett arv som sålunda fortfarande är djupt rotat i oss idag, vilket visar sig i vårt behov av naturen eller våra preferenser när vi väljer platser att vistas på för att återhämta oss (Kaplan & Kaplan, 1989). Detta arv ger även, enligt psykologerna Rachel och Stephan Kaplan, en tydlig fingervisning till varför bostäder är mer eftertraktade om de har utsikt mot exempelvis grönskande natur och vatten.

En vandringsled kan förklaras med begrepp som längd, svårighetsgrad, topografi men den får sin egentliga mening när vi är där på plats och kan ta in platsen med alla våra sinnen och vårt känsleregister. Som Frykman (*Berörd* 2012:35) uttrycker det; ”Omvärlden blir till inte bara genom våra medvetna intentioner för den, utan också för våra känslor”. Löfgren å sin sida talar om en upplevelserymd – att en upplevelse skapas både i tid och rum – detta för att vi befinner oss i dels ett fysiskt men även mentalt landskap. (Nonstop!1999: 47)

Vi upplever med andra ord inte bara en fysisk upplevelse utan sinnena läser även av platsen. Casey betonar sinnenas betydelse i nedanstående citat och förstärker det ytterligare genom att låna kollegan Felds språkliga ornament;

”This influence is as meaningful as it is sensuous. Not only is the sensuous senseful, it is also placeful. As Feld (this volume) puts it, "as place is sensed, senses are placed; as places make sense, senses make place." The dialectic of perception and place (and of both with meaning) is as intricate as it is profound, and it is never-ending.” (Casey, 1999: 19.)

För att få en större förståelse för sinnena följer nedan en förenklad beskrivning av hur främst vår hjärna hanterar och påverkas av intryck. Det kan synas vara en mer biologisk utveckling än en kulturanalytisk, men enligt min bedömning en premis för att förstå betydelsen av en plats och dess fenomenologiska inverkan på subjektet, det vill säga den som upplever varseblivningen. Forskning har visat att naturen har en positiv inverkan inte endast på vårt fysiska välbefinnande utan framförallt på det mentala (Ulrich, 1983, 1999). Kaplan & Kaplan, 1989. m.fl.). Anledningen lär vara att vi fortfarande bär omkring på ”urkänslor” (Stigdotter & Grahn, 2002). På några millisekunder tolkar vår hjärna omgivningen på ett estetiskt sätt som sedan hanteras av dessa ”urkänslor”. Det är inga små mängder data som skall processas, enligt Nörrestrandens (*Märk världen*, 1993) rör det sig om 11 000 000 neurala impulser per sekund och det hela utspelar sig i vår hjärnstam. Hjärnstammen, som är en mycket gammal del av vår hjärna, utvecklades med uppkomsten av reptildjur, därav benämningen ”reptilhjärnan”. Förenklat kan man säga att här ligger centret för våra överlevnadsdrifter som känslan av törst, hunger och behov av vila. Runt hjärnstammen löper det limbiska systemet, vilket utvecklades senare under evolutionen, dess populariserade namn är fågelhjärnan eller känslöhjärnan. Det limbiska systemet är centralt beläget i hjärnan och består av flera olika delar. Exempelvis amygdala, som bland annat har uppgift att identifiera hot och därmed kopplat till rädsla och aggressivitet, men även känslor kring empati, kärlek och vänskap. Talamus, är en del som vidarebefordrar information från sinnena till hjärnbarken. Hypotalamus, som även styr över hunger och törst men även hur vi uttrycker våra känslor. Septum är en del som hanterar njutningsfulla känslor, främst de sexuella. Det limbiska systemet hyser även hippovampus, som är den funktion som hanterar lagring av minnen. Dessa båda delar av hjärnan, hjärnstammen och det limbiska systemet, sköter det autonoma systemet, det vill säga de nerver som styr funktioner i

kroppens olika organ hjärta, lever, mage och så vidare. I dessa delar av hjärnan sker handlingarna reflexmässigt. Vi agerar omedvetet på ett intryck först därefter kopplas funktioner för vårt medvetande in. Vi kan med andra ord bearbeta mycket av det som sker omkring oss utan att vara medvetna om det. Just för att vi är konstruerade och präglade som vi är, är vårt ursprungliga habitat, det vill säga naturen, en plats där våra sinnen fungerar mer naturligt. (Ulrich, 1983, 1999). Hur främmande den än kan synas för oss idag när det för många är stadsmiljön och asfaltdjungeln som betraktas som den enda bekanta och därmed naturliga platsen.

För att förstå betydelsen av naturlig miljö för oss människor behöver vi fördjupa oss ytterligare i hur våra hjärnor fungerar. Förutom de 11 miljarder neurala impulser som skickas till hjärnan från våra sinnesorgan bär vi även på andra mer eller mindre vardagliga tankar av allehanda slag. Även dessa behöver sorteras och prioriteras för att därefter fatta någon form av beslut om hur vi skall förhålla oss, exempelvis tanka bilen eller storhandla. Detta hanterande av tankar sker i hjärnans pannlober. Hjärnans pannlober har dock inte samma förmåga som hjärnstammen utan mäktar endast med att hantera cirka 15 impulser per sekund. Systemet har med andra ord en begränsad kapacitet (Kaplan & Kaplan, 1989). Å andra sidan krävs det en förhållning till dessa tankar som är mer att beskriva som en riktad koncentration, det är *the Directed Attention System* (den riktade koncentrationen) som sköter detta. För att det skall fungera fullt måste det stänga av alla utomstående störningar i form av ljud och bilder, liksom inre tankar som pockar på vår uppmärksamhet. I den bästa av världar – eller rättar sagt i den värld som vår hjärna var skapad för – fungerar denna koncentrationsförmåga, men i ett informationssamhälle som ställer krav på riktad uppmärksamhet överbelastas den allt som oftast. Dock klarar systemet av att hantera tillfällig överbelastning om den ges möjlighet till vila mellan varven. Men om sådan inte ges kollapsar systemet, det visar sig bland annat genom en ökad irritation och i förlängningen en outhärlig trötthet med risk för utbrändhet. (Kaplan & Kaplan, 1989). För att avlasta *the Directed Attention System* (den riktade koncentrationen) har det visat sig att ett annat system – *the Spontaneous Attention System* (den spontana uppmärksamheten) – hanterar de intryck som inte behöver sorteras eller prioriteras. Den spontana uppmärksamheten handlar till exempel om att man lägger märke till en fågels sång, en hares flykt över ett fält eller vinden som blåser genom lövkronan och får lövet att singla mot marken. Händelser som vanligtvis leder till en känsla av nyfikenhet,

intresse eller till och med fascination. Casey igen;

”Perception at the primary level is synesthetic - an affair of the whole body sensing and moving. Thanks to its inherent complexity, bodily perceiving is directed at (and is adequate to) things and places that come configured, often in highly complicated ways.” (Feld & Basso 1999: 18).

Synestesi är en neurologisk respons och kan tolkas som att en sinnesstimulans ger upphov till en annan, exempelvis ett visst ljud ger upphov till en viss färg hos åhöraren. Studier har visat att när den spontana uppmärksamheten är aktiv, något som alltså inte kräver någon energi, får den direkta uppmärksamheten tid för återhämtning. En möjlighet till att i lugn och ro sortera upp den oreda som för tillfället råder. I detta kravlösa men samtidigt aktiva tillstånd ges nya perspektiv och lösningar framträder. Casey vänder sig i *Senses of Place* till Husserl för att förklara denna passiva men samtidigt i allra högsta grad levande upplevelse; ”Not only is primary perception inseparable from myriad modes concrete action, but it is itself "a kind 'of passivity in activity" (Husserl:1973:108; his italics). To perceive synesthetically is to be actively passive; it is to be absorptive yet constitutive, both at once.”(Feld & Basso1999: 19)

Enligt Kaplan och Kaplan (1989) är vissa miljöer mer rekreationella än andra, exempelvis vandringar i enhetliga skogar med en variation i topografi och en viss biodiversitet. Vikten av att ha tillgång till sådana platser inom ens närhet kan med andra ord sägas vara av stor betydelse för en persons välbefinnande. Nu har människan som bekant inte alltid levt i samklang med naturen. Vi har sedan vi tog våra första trevande steg oftast försökt förändra och påverka de platser vi besökt eller bosatt oss på i syfte att få en miljö som underlättade, förbättrade, förskönade eller på andra sätt bidrog till att förhoppningsvis skapa bättre förutsättningar för vår art. Relationen till naturen har med andra ord sällan varit helt okomplicerad. I ”Upplysningens dialektik” (2012) beskriver Horkheimer och Adorno hur människan förnekar sitt ursprung. Naturen görs till syndabock för människans lidande och måste därför bekämpas. Kampen mot naturen skall föras med hjälp av teknologin. Strategin är dock kontraproduktiv enligt författarna, då människan är en del av naturen. Genom att våldföra sig på naturen våldför sig människan indirekt på sig själv. Det moderna industrialiserade samhället befriar inte människan utan blir ett ytterligare förstärkt samhällstvang. Adorno menade att den civiliserade människans syn på sig själv är en

förvanskning och med en förvanskad syn på sig själv kan inte ett riktigt liv levas. Synsättet är på intet sätt nytt, Sigmund Freud ansåg att i vår strävan att bli civiliserade förtrycker vi vår mänskliga natur (detet) och får ett resultat där jaget ställer sig utanför naturen. Slutsatsen blir, som tidigare konstaterat, att människan genom att fjärrmar sig från naturen fjärrmar sig ifrån det att vara människa

Hur skall vi då förhålla oss till naturen, är det något där ute, frångått från oss som individer, eller är det en del av oss – något inom oss? För att hårdra det ytterligare; är människan enbart ett resultat av en - alltjämt pågående - biologisk process eller är hon formad av sin kultur? Frågan kan synas i det närmaste naiv, dock förekommer det inom antropologin förespråkare av det sociokulturella synsättet. Det vill säga att människan är främst ett resultat av sin kulturella miljö och på den motsatta sidan antropologer inom biofysik som hävdar att våra färdigheter är framförallt sprungna ur en biologisk process. För egen del menar jag att detta är en falsk dikotomi, det vill säga att separera dessa storheter i ett antingen eller. Jag lutar mig mot Tim Ingold som i *The perception of the environment* hävdar att en färdighet varken är genetiskt medfött eller kulturellt förvärvade, utan att denna färdighet är ett resultat av upprepning och träning i en specifik miljö. Den är med andra ord både en kulturell som biologisk färdighet.

”Likewise the fact that human beings are bearers of genes whose specific combination is a product of variation under natural selection does not mean that they can also be the bearer of cultural traditions that may be passed on by a process of learning in some ways analogous to, but by the same token fundamentally distinct from, the process of genetic replication. (2000: 2)

Tim Ingold själv menade att han länge letat efter ett förhållningssätt som kunde överbrygga det synsättet som varit rådande sedan Descartes tid, där de två systemen samhälle och miljö var separerade enheter. Vilket gav att även individ och organism skildes åt liksom samhälle och natur och att dessa som Ingold uttryckte det var” ...held together with a film of psychological cement...” (citerad 2000: 3). Det som fick Ingold att inse att individen även var en organism var när han kom i kontakt med psykologen James Gibsons *The Ecological approach to visual perception*. Gibson hävdade att människans uppfattningsförmåga (*perception*) inte är ett resultat av ett intellekt i en kropp utan organismen i sin helhet och dess miljö, och att det är liktydigt med organismens egen utforskningsförmåga och rörelse genom

världen. Ingold drar samma slutsats som antropologen Gregory Bateson. ”If mind is anywhere, then, it is not “inside the head” rather than “out there” in the world. (2000: 3) Med denna insikt menar Ingold, att; för att förstå hur människan tänker, upplever, kommer ihåg och lär sig nytt måste det studeras i sin kontext, det vill säga människan i relation till sin omgivning och hur människan förhåller sig till denna. (2000: 171)

5.3 Den självklara kroppen

Rebecca Solnit, amerikansk historiker och författare, citerar i ”Gå Vilse” en tibetansk munk som för sexhundra år sedan sa:

”Tomhet är det spår som den centrerade människan följer. En stig är en shul (spår – ett märke som blir kvar när något har passerat, exempelvis ett fotspår) eftersom den är ett avtryck i marken som gjorts av återkommande fotsteg som håller stigen öppen och fri att användas av andra. Liksom en shul kan tomheten jämföras med avtrycket efter något som brukat finnas där. I det här fallet har avtrycket formats av de fördjupningar, håligheter, märken och ärr som efterlämnats av våra virvlande strömmar av själviskt begär” (2012: 52).

Närvaron av det frånvarande, i det här fallet kroppen som format platsen och efterlämnat en tomhet, leder oss in på kroppens betydelse i relation till plats och upplevelse.

Vi föds med den, utvecklas i den, förändras med den och dör med den. Vår kropp, denna fysiska massa som följer oss genom livet och som vi står i ständig relation till. Med den tas en fysisk plats liksom att vi sätter ett avtryck på den plats där vi befinner oss. Det är genom kroppen och i samverkan med vårt medvetande vi tar in omvärlden och skapar en relation till densamma. Det är med andra ord genom vår subjektiva kropp som vi lever i världen. Jean Paul Sartre uttrycker det som, ”att det är det subjekt som är den instans där omvärlden blir synlig och ges mening...” (Berörd, 2012: 59). Heidegger talar om att ”vara i världen” att vi tänker, känner, upplever och agerar utifrån den plats vi är på – och att det är en oskiljbar del av att överhuvudtaget finnas till. För att göra en koppling till vandring, så är det genom att gå ut på leden och möta naturen på det sätt som naturen ger möjligheter till – det icke anpassade mötet – som upplevelsen ges. Det är med våra kroppar – de fullt rörliga till de

med någon form av funktionsnedsättning – som vi tar in naturen och blir ett med den. Det är rörelsen och det motstånd som naturen ger i form av skiftningar och hinder i terrängen som vi upplever naturen och det är även i detta som belöningen ges oavsett vår fysiska kapacitet.

Merleau-Ponty talar om ”the natural subject of perception” (Senses of Place, 1999: 22), det vill säga att det är kroppen som är förutsättningen för en varseblivning. Det är genom kroppens position och dess rörelse, musklernas arbete liksom påverkan på övriga sinnen som registrering och berikande leder fram till vad Husserl kallar ”an aesthesiological body”, en kropp med inlevelseförmåga (1999: 22). Det intressanta med det här förhållningssättet är att det är kroppen som lyfts fram som det organ som vi huvudsakligen tar in platsen genom. Frykman uttrycker det som; att platser blir meningsbärande genom att upplevas – att man är där, med kropp och själ (Berörd, 2012: 20). Det är på intet sätt ett trubbigt redskap som kroppen utgör, här lyfts kroppen fram som ett sofistikerat och komplext instrument, inte som ett bihang till det uppburna medvetandet, utan som föregångare och förlängning av det medvetna. Kroppen görs till en likvärdig part i samspelet mellan hjärnan och kroppen - en interaktion som gör att vi kan ta in en plats och vara en del av denna plats. Casey belyser just det faktum att det är långt ifrån en passiv händelse som sker utan tvärtom en högst komplex process som uppstår när subjektet, genom kropp och medvetande, möter platsen.

”I am not proposing a merely mute level of experience that passively receives simple and senseless data of place. Perception at the primary level is synesthetic - an affair of the whole body sensing and moving. Thanks to its inherent complexity, bodily perceiving is directed at (and is adequate to) things and places that come configured, often in highly complicated ways (Feld & Basso, 1999: 18).

Genom våra sinnen förmedlas omvärlden med andra ord till oss. Måhända inte på ett så konkret sätt som exempelvis språket gör utan på annat sätt, ett ”språk” som inte filtreras genom intellektet utan som kommunicerar via våra sinnen, känslan, smaken, doften, synen och hörseln. Heidegger hävdade att sinnessnas varseblivning, det som ofta benämns det intuitiva, är snabbare på att förstå än intellektet. Nu är det inte frågan om att ställa den ena förmågan mot den andra utan att mer förstå samverkan mellan sinnena, som till stor del förmedlas av kroppen, och medvetandet som formas av sinnessnas intryck. Casey sätter ord på detta; “Far from being dumb or diffuse, the lived body is as intelligent about the cultural specificities of a place as it is aesthesiologically sensitive to the perceptual...” (1999: 34).

Anledningen till att det är viktigt att belysa detta samspel är att plats förstås till stor del av kroppen. Det är med kroppen som vi som små lär oss att utforska världen och oss själva. Det är genom att krypa som vi utforskar en plats, genom att smaka på gruset som vi lär känna sandlådan. Det är genom att springa runt, gunga, åka rutschkana som vi tar lekplatsen i besittning. Merleau-Ponty hymlar inte med kroppens betydelse; "the body is our general medium for having a world" (1999: 34). Kropp och plats kan sålunda sägas vara i ett förenat tillstånd, "they interanimate each other" – de besjälvar varandra (1999: 34). Så där har vi storheterna i hur vi upplever världen, dels genom vårt medvetande som påverkas av sinnesintryck vilka till stor del uppfångas av kroppen och dess plats och rörelse. En läroprocess där kroppens sinnesminne som medvetandets erfarenhetsbank utgör vårt jag. "To be in place is to know; it is to become aware of one's very consciousness and senses presence in the world. (1999: 9) Den amerikanska hjärnforskaren Antonio Damasio hävdar med viss bestämdhet; "Och det som vi uppfattar som vårt jag är naturligtvis kulturellt konstruerat – men än djupare präglad av hur kroppen rent fysiologiskt fungerar." (citerad i Frykman, 2012: 35). Och därmed kan man väl till viss del hävda att cirkeln är sluten, platsen och dess ständiga utveckling som förändring, såväl som vårt biologiska arv och vår medvetenhet, formar själva platsen, hur vi uppfattar den men även oss själva. Heidegger formulerar det enkelt och elegant i lydelsen platsen "världar" (citerad i Frykman, 2012: 40).

5.4 Vandrare och vikten av att gå vilse

Låt oss ströva vidare i fenomenologins fotspår och belysa ett tillstånd som ofta anses vara negativt; nämligen att vara vilse. Anledningen till att vi stannar upp vid vilshet är de redogörelser som samtliga informanter delgav kring ämnet. Vilshet eller risken att förlora kontrollen var sålunda ett återkommande tema, där just behovet av kontroll löpte som en röd tråd genom intervjuerna. En kontroll som kunde ta sig uttryck i form av vikten att informera om platsens värde men i än högre grad en omsorg om ledbesökarna och att dessa skall känna sig trygga och inte riskera att känna sig vilse och kontrollösa.

Att vara vilsen är i det närmaste synonymt med att förlora kontrollen, ett tillstånd som många av oss känner oss obekväma med. Vandringsleder i naturen är platser som vi speciellt förknippar med att gå vilse på. Det är ett tillstånd som vi tar med oss ut på våra utflykter, oftast i en from önskan med en underton av oro; ”Bara vi nu inte går vilse...”

Walter Benjamin, 1900-tals filosof och essäist, för oss in på det område där vi rent fysiskt känner oss förlorade, nämligen i vilsenheten.

”... som man går vilse i skogen, det kräver en helt annan skolning. Att gå vilse: att förlora sig, vällustigt ge sig hän, förlorad i din famn, förlorad för världen, fullständigt uppslukad av det som är så närvarande att allt runt omkring bleknar bort.” (Benjamin citerad i Solnit 2012:12)

Just vilsenheten blir en nästan övertydlig metafor för vår relation till naturen som plats. I vilsenhet finns en rädsla, en rädsla av att förlora kontrollen. Men förlusten ligger inte bara i att tappa kontrollen, förlusten finns även i det förlorade tillståndet av vilsenhet. Rebecca Solnit laborerar över Walter Benjamins tankar.

”Att vara vilse i Benjamins mening är att vara fullständigt närvarande, och att vara fullständigt närvarande är förmågan att befinna sig i osäkerhet och mysterier. Och man kommer inte bara bort utan går vilse, man förlorar sig, vilket implicerar att det handlar om ett medvetet val, en självvald kapitulation, ett själsligt tillstånd som går att uppnå med geografins hjälp.” (2012:12)

Det intressanta är att Rebecca Solnit bejakar tillståndet vilsenhet och finner i det en självvald plats, det vill säga att i sin vilsenhet återfår hon den själsliga kontrollen över tillståndet utan att för den skull låta vilsenheten gå förlorad. Det är i själva vilsenheten hon gör sitt medvetna val – vilsenheten är hennes valda plats. Solnit fortsätter;

”Att vara vilse, lärde jag mig av de människor jag pratade med, var oftast ett själstillstånd, och det gäller såväl alla metafysiska och metaforiska varianter av att vara vilse som att irra omkring i en ödemarken. Frågan är alltså inte hur man går vilse. Att aldrig gå vilse är att inte leva, att inte veta hur man går vilse leder till undergång och någonstans mellan detta Terra Incognita som ligger mittemellan finns ett liv där man upptäcker saker.” (2012: 19)

Vilse, i dess bokstavliga form, är alltså ett själstillstånd som man kan säga gått förlorat genom att vi fjärrat oss från naturen. Att vara vilsen på en vandringsled är i högsta

grad ett fenomenologiskt tillstånd, det är en känsla, en upplevelse av att inte vara där man anser sig skall vara. Kropp och plats är förvisso på samma plats men inte på den plats som medvetandet föreställde sig eller önskade sig. Det handlar alltså inte enbart om väderstreck, det handlar om en inre kompass där nålen febrilt söker efter en angivelse där kropp, medvetandet och plats kommer tillsammans. Rebecca Solnit berättar om hur hon i sin barndom växte upp med naturen som en plats för tillflykt där som hon uttrycker fann möjligheten att; ”överge de sociala relationernas horisontella värld och i stället liera mig vertikalt med himmel och jord, materia och ande.” (2012: 51).

Jag har med mitt resonemang kring begrepp som förlorat och vilsenhet – och i dess förlängning rädsla och kontroll - försökt visa på naturens betydelse som plats för att finna ett själsligt tillstånd, ett tillstånd som vi istället för att försöka undvika bör bejaka.

Avslutningsvis tar jag hjälp av Henry David Thoreau som var en amerikansk författare och filosof under artonhundratalet. Under två år lever Thoreau ett spartanskt liv i en hydda som han egenhändigt byggt. År 1854 utkommer han med ”Walden” som är en reflektion över ett enkelt leverne i en naturlig miljö, varav jag hämtar ett utdrag.

”Det är en överraskande och minnesvärd, men också värdefull erfarenhet att någon gång gå vilse i skogen. Inte förrän vi är fullständigt vilse, eller blir snurrade runt – för i vår värld behöver människan bara bli snurrad runt ett enda varv med slutna ögon för att vara vilse – uppskattar vi naturens rymd och sällhet. Inte förrän vi är vilse, med andra ord inte förrän vi har förlorat världen, kan vi börja finna oss själva, och bli medvetna om var vi befinner oss och om den oändliga vidden av våra relationer.”(citerad i Frykman 2012: 20)

Och här rundar jag av den del som har berört fenomenologins koppling till platsen. I följande kapitel kommer jag att utveckla mitt resonemang kring tillgänglighet och för vem som tillgängligheten avses, men även ge en koppling till allemansrätten som kan sägas genomsyra grundsynen kring tillgänglighet på våra breddgrader. Dessa två begrepp, tillgänglighet och allemansrätt, går därefter över i en redovisning av de intervjuer jag gjort bland ledutvecklare och vandrare för att få en förståelse för hur ledutveckling går till i praktiken, vilka aktörer som är med och påverkar och vilket regelverk som är tillämpligt.

6. Ledutveckling i förändring

I ett tidigare kapitel presenterades överskådligt vandringens utveckling inom Sverige och då främst Skåne. I detta kapitel kommer vi att se närmare på ledutveckling i dag, men innan vi gör detta är det av intresse att se bakåt på vandringshistoria; ur vad är dagens vandring sprungen? Återkoppling är essentiell då jag menar att vår upplevelse av dagens vandring i hög grad även är färgad av de bilder som vi har av vandrare genom historien. Ett påstående som stöds av tidigare resonemang kring att även om varje upplevelse är unik (*sensation*) så är den samtidigt kollektivt förstådd (*representation*).

6.1 Pilgrimer, vagabonder och den bortglömda konsten att flanera

Såsom framgått tidigare är människan mer eller mindre destinerad till att vandra, det var så vi bröt oss upp ifrån vårt ursprungliga habitat för att befolka jorden. Men vandringen har även använts i andra syften. Inom alla de större religionerna finner vi pilgrimsvandring. En pilgrim (lat: *peregrinus*, "främling") är en person som gör en pilgrimsresa, oftast till fots, till en helig plats. Under medeltiden var pilgrimsvandrandet som mest utbrett inom kristendomen, närmast att betrakta som en folkrörelse, man räknar med att en tredjedel av Europas befolkning vid något skede i livet genomförde en längre pilgrimsfärd. En notering i sammanhanget är att i samband med reformationen i främst norra Europa förlorade pilgrimsresor sin status som bot för en försyndelse, skälen var flera, dels var det farligt ute på vägarna, dels önskade inte överhögheten ha folk rännande omkring utan uppsyn och kontroll. Dessa ansågs svåra att beskatta och dels var det mer ekonomiskt lönsamt för kyrkan att på plats utfärda ett avlatsbrev åt den botfulla eller den som önskade köpa sig förbi något steg i skärselden. Men vallfärdandet går än längre tillbaka i tiden än vid de större religionernas tillkomst, i antiken var vallfartsorter som Modergudinnans tempel i Hierapolis i Syrien, Asklepiostemplet i Epidauros i Grekland, Dianas helgedom vid Nemisjön nära Rom flitigt besökta kultplatser. Och än tidigare än så besöktes speciella platser, oftast geologiskt särskiljande, av människor som kom för att betyga sin vördnad eller leva i platsens närhet, ett exempel på detta är Uluru/Ayers rock, vilken varit en kultplats för Australiens ursprungsbefolkning aboriginerna.

Vagabonder, vandrare som till synes planlöst går omkring utan direkt mål och mening, har det funnits i alla tider. Termen vagabond kommer från det latinska adjektivet *vagabundus*, "benägen att vandra". Skarorna av vagabonder har skiftat över tiden, främst beroende på det samhällseliga och ekonomiska klimatet. Sveriges första kända lösdriverilag är en stadga från 1303. Enligt denna föreskrevs alla som överraskades kringstrykande utan jobb och pengar, att skaffa sig en tjänst. Om de inte ville det, eller inte lyckades, kunde de dömas till spöstraff eller, vilket var vanligt förekommande i just Sverige, att få öronen avskurna. Brännmärkning var mer på modet i övriga Europa. I England kunde en vagabond tvingas till slaveri under två år hos en privatperson. Ett "V" för vagabond brändes in på bröstet och om den olycklige rymde och blev tillfångatagen på nytt så brändes ett "S" (eng: slave) in i pannan och förblev slav på livstid. På grund av de många krigen och den hårda åderlåtningen på manfolk så rådde det en konstant brist på arbetskraft och mer eller mindre motvilliga soldater. Lösdriverlagen var ett politiskt instrument för att få tvångsarbetare till att tjäna i statens gårdar, gruvor och för att uppföra befästningar.³

Zygmunt Bauman pratar om identitet och ger oss stereotyper att placera oss i som strategier för att placera vår identitet, varav en är vagabonden. Vagabonden är en obunden person, skriver Bauman (2004: 20). En stereotyp som myndigheter haft svårt att kontrollera, och därför varit en varnagel. Vagabonden användes även för att peka ut "the Others" som Bauman uttrycket det, en som stod för anarki och var ett hot mot samhällsstrukturen. Han menar även att vagabonden på senare tid blivit mer vanlig då samhällets utveckling i sig själv inte kan garantera fasta platser, exempelvis som ett arbete. Det gör att allt fler bryter upp, vilket i sin tur ger att samhället i sig själv anpassar sig till vagabondens livsstil. Bauman utvecklar resonemanget med ett antagande; att naturen är det habitat där vi kan lämna civilisationen för att finna vår identitet. Vad sker då om naturen blir "civiliserad" – berövas vi då möjligheten till vagabondens identitet? Vagabonden och även den något senare luffaren må framställas som sorglösa figurer i skönlitteraturen men som historien visar var livet hårt på vägarna.

I och med stadens utveckling och framförallt tillkomsten av den samhällsklass som

³ <http://www.popularhistoria.se/artiklar/luffarna-%E2%80%93-vagarnas-vagabonder/>

definierades borgare uppstod en form av vandring som fick benämning flanerandet. Vi befinner oss i industrialismens tidevarv då folk flyttar från landsbygden och in till städerna. Parker och strandpromenader anläggs, där naturen under kontrollerade former flyttas in till staden utan, som man upplevde det, landsbygdens smuts och okontrollerad struktur. Det är de välbornas privata parker som kopieras och görs tillgängliga för stadsbon. (Frykman & Löfgren, 1979: 53)

Betydelsen och värdet för rekreation och vilsamma platser förstods tidigt av de stadsplanerare som såg städerna växa på grund av inflyttningen från landet. Att flanera var något som över- som medelklassen ägnade sig åt på sin fritid oftast i koppling till söndagens kyrkobesök. Det var en relativt stillsam promenad förlagd till stadsparken eller annat område som lämpade sig för ändamålet. Det huvudsakliga skälet var inte främst att vandra utan att visa upp sig i sina bästa söndagskläder och samtidigt idka en viss social gemenskap, hälsa på en bekant eller inleda en lättare diskussion innan det var dags att bege sig till den väntande lunchen. Enligt Bauman åtnjöt flanören bara fördelar (2004: 29). Bortsett från att de inte behövde dela pilgrimens målmedvetna och kravfyllda rörelse, eller vagabondens/luffarens osäkra tillvaro – kunde flanören röra sig i en säker tillrättalagd och vacker miljö – med möjlighet att själva kontrollera skeendet. Det var alltså själva platsen som skapade möjligheten till att flanera. Dryga seklet senare frågar man sig om denna utveckling ändrat riktning och lett till att staden och dess infrastruktur som informationsstruktur flyttats ut i naturen. Är ledutveckling en förlängning av flanerandet – där vi tillrättalägger naturen, platsen – så att den upplevs som säker och kontrollerbar? Innan jag försöker besvara dessa frågor skall vi med fenomenologins glasögon belysa relationen sinnen och naturen.

6.2 Sinnenas förlorade skärpa

Vi glömmer ofta bort i vårt upplysta samhälle att kunskap är en färskvara. Om vi inte ständigt uppdaterar den utan försakar den faller den i glömska och försvinner helt. Fenomenet är på intet sätt nytt, hela kulturer och samhällen har genom historiens gång försvunnit liksom språk. Latin är ett sådant exempel, ord och grammatik lever kvar men uttalet vilar i det fördolda.

Viss kunskap är predestinerad att försvinna, den har spelat ut sin roll åtminstone för stunden. Exempelvis har kunskapen om en hur en kolmila skall skötas idag ett mer

kulturhistoriskt värde än ett praktiskt. Flanerandet som det tedde sig under första hälften av 1900-talet har även det mer eller mindre upphört. Annan kunskap kan gå förlorad eller få en underordnad roll trots att den i sig själv har i högsta grad ett berättigande. Våra sinnens förmåga och kunskapen om deras förmåga kan sägas vara en kunskap som fallit i glömska eller delvis gått förlorad. I *Berörd* belyser Frykman hur ett av sinnena fick en mer framträdande position än de andra och detta beroende på en kulturell syn men kanske framförallt på en teknisk utveckling. Synen, menar han, har fått företräde i ett samhälle där bokstäver och läsandet tilldelat synen en vetenskaplig och samhällelig legitimitet. Detta i sådan utsträckning att andra sinnen som förmågan att lyssna, tala, lukta, smaka och känslan av beröring fått stå åt sidan (2012: 81). Frykman ger exemplet hur man förr i tiden orienterade sig genom att samtidigt använde sig av hörsel, lukten, känslan och naturligtvis synen för att skaffa sig information. Förmågan att vandra genom ett landskap i mörker, exempelvis en skog, och låta sinnena leda rätt genom att lyssna och lukta. Frykman reflekterar även över denna balansförskjutning mellan sinnena; ”Vinsterna var enorma men samtidigt gick en kroppslig närvaro i tingens, naturens och föreställningarnas värld förlorad.”(2012: 76)

Man kan hävda att utvecklingen till dagens högteknologiskt samhälle gjort att vi till viss del förlorat våra sinnens skärpa.

6.3 Ur led är tiden

”Everyone wants to protect and save nature; nobody wants to stand in the way of an attempt to retrieve its authenticity. Yet at the same time everything conspires to harm it. The fact is that natural space will soon be lost to view. Anyone so inclined may look over their shoulder and see it sinking below the horizon behind us. Nature is also becoming lost to *thought*. For what is nature? How can we form a picture of it as it was before the intervention of humans with their ravaging tools? Even the powerful myth of nature is being transformed into mere fiction, a negative utopia: nature is now seen as merely the raw material out of which the productive forces of a variety of social systems have forged their particular spaces. True, nature is resistant, and infinite in its depth, but it has been defeated, and now waits only for its ultimate voidance and destruction.” (Lefebvre, 1991: 31)

Vi har hittills främst sett på plats ur ett fenomenologiskt perspektiv, hur platsen påverkar oss och hur vi upplever platsen med vår kropp såväl som våra sinnen. Det har i sitt resonemang varit, om än komplext, en förenklad betraktelse, där plats består av ett subjekt och ett objekt i form av natur eller en vandringsled. Jag tänkte nu som inledning till den mer praktiska behandlingen av uppsatsen föra in ett par aktörer som formar en led, dels olika myndigheterna, de som ansvarar för leden och dels besökarna som upplever leden. Till dessa två grupper sluter sig även marknadsaktörerna, olika entreprenörer som får sin utkomst genom aktiviteter längs med lederna. En fördjupning kring de olika aktörerna sker i följande underkapitel men jag väljer redan här att belysa deras roll då deras inverkan är påtaglig. Därtill lyfter jag även in en diskussion kring material och teknik, då vi till stora delar tar in vår omvärld genom föremål. Scott Lash betonar tingens värde för vår upplevelse; "They take on power of judgement, of measuring, translating and interpretation...things talk, judge, police and seduce." (citerad i Frykman & Gilje, 2003: 43).

Fenomenologi beskriver hur saker och ting uppfattas av medvetandet – det innebär att varseblivningen måste ske på platsen, i tillfället - där det sker. En vandringsled är en tillgänglig jord plats. En led kan ha formats av naturens naturliga vindlingar, eller av djur och människor som vandrat från ett mål till ett annat tills en stig har uppstått. Vissa leder har uppstått i spåren av något som tidigare varit, till exempel en led som följer en nerlagd järnvägsräls, innan den viker av och följer en uttorkad bäckfåra. På senare tid har leder formats på ett mer medvetet sätt i form av prospekteringsplaner och maskiner. Oavsett hur leden skapats finns det oftast intressenter i form av myndigheter och ideella krafter som tillgängliggör leden, exempelvis genom att ta fram ledkartor, fysiska som digitala, kartor som ackompanjeras av ledmarkeringar. På utvalda platser skapas övernattningsställen i enklare form, exempelvis en lägerplats med vindskydd och eldplats. Leder som frekventeras hårdare än andra kan utrustas med spänger och broar så att vandraren kan ta sig över torrskodd. Riktigt populära leder utrustas även med parkeringsplats samt sanitetsanläggningar. Allt är gjort i bästa välmening för att besökaren skall få en behaglig vistelse och upplevelse. Samtidigt innebär detta tillgängliggörandet av platsen att själva upplevelsen av platsen påverkas. Platsens inneboende värde förändras. Det är således en fin balansgång man anträder när platsens värden skall tillgängliggöras. Samtidigt kan man hävda att de flesta platser redan

är påverkade av människan och de kulturella spår denna lämnat. Ett påstående som stärks av de teoretiska resonemang som förts i kapitel fyra där bland annat Lefebvre och Casey påtalar förståelsen för att en plats är i ständig förändring.

Frykman och Gilje hävdar att ”Nature is created by culture as vice versa” (2003: 25). Detta visar sig med all tydlighet där en vandringsled går fram genom ett kulturlandskap., bestående av ett produktionslandskap med skiftande åkrar och skogsbruk, till ett politiskt landskap där stengårderna delar upp fälten i noga utstakade tegar, till ett religiöst landskap där kyrktornen blir till fysiska som andliga vägvisare, vidare till ett tekniskt landskap där infrastrukturen skär genom landskapet. Och inte minst ett ekonomiskt landskap där godsens utbredning eller gårdars storlek ger en fingervisning om välståndet. Ett ekonomiskt landskap som i sig självt är ett kulturhistoriskt landskap, där mossbelupna stenrösen löper bredvid allfarvägarna. De olika landskapen har inte bara löpt parallellt bredvid varandra, de har format varandra såväl som skapat förutsättningar för varandra. Dagens landskap är en karta över vår tid men även över våra föregångares. De sedan länge övergivna lokala järnvägssträckorna är kvarglömda spår som vittnar om den tidens framtidstro och utveckling. Idag är många av spåren rostande kulturarv, där naturens växtkraft gör sitt bästa för att dölja spåren som såren.

Spåren efter människans utveckling ses med andra ord tydligt i landskapet. I *Being There* skriver Frykman och Gilje att; ”The earth is usually reduced to a resource – and is made available for technological exploitation (2003: 43) Innebär det i sin tur att ytterligare påverkan är försvarbar? Svaret är givetvis skiftande allt beroende på plats och gällande själva inverkan på platsen. Lena Gerholm, professor i etnologi, visar i sin avhandling *Kulturprojekt och projektkultur* (1985) hur välgrundade och välmenande projekt kan leda till missriktade aktiviteter som motverkar syftet. Som exempel kan nämnas att i vårt grannland Danmark asfalterades under en period leder allt i syfte att förenkla framkomligheten för olika typer av hjulburna hjälpmedel.

Utan att gå händelserna i förväg vill jag hävda att de olika särintressen som finns kring tillgängliggörandet av en led kan leda till att de värden som ursprungligen uppfattades som anledningen till tillgängliggörandet av leden går förlorade i och med själva tillgängliggörandet. Här finns även en uppenbar risk att det blir myndigheten som blir förmedlare av naturen och uttolkare av naturen – den direkta upplevelsen blir så att säga filtrerad, censurerad och paketerad. I *Berörd* delger Frykman, Norbert Elias arbete i *Sedernas*

historia, om hur staten utvecklade maktmonopol och hur samhällets fortlöpande sociala differentiering påverkat seder och vanor (2012: 70). Men är inte detta att hårdra det något, att tillgängliggörandet av en led skulle ses som en maktdemonstration från myndighetshåll? Jo, det kan tyckas så. Samtidigt skall vi vara medvetna om att det finns starka krafter och intressen i ledutveckling. Marknaden driver på för att utveckla exempelvis ekoturism och hälsotrenden. Den samhällseliga utvecklingen kan vara politiskt styrd men även kontrolleras av marknadskrafter, eller i en samverkande form. Ett utdrag ur *The Production of Space* visar på betydelsen av plats som politiskt styrinstrument där Lefebvre menar att varje samhälle producerar sin egen plats.

"(Social) space is a (social) product [...] the space thus produced also serves as a tool of thought and of action [...] in addition to being a means of production it is also a means of control, and hence of domination, of power." (1991: 26)

Hårddraget kan man säga att tillgängliggörandet av en led är ett styrinstrument för en förbättrad folkhälsa, liksom att skapa en större förståelse för miljön och i sin förlängning ett värde för platsen och dess kultur.

6.4. Världen har inte krympt den har blivit mer tillgänglig

“The primitive forms of artificial intelligence we already have, have proved very useful. But I think the development of full artificial intelligence could spell the end of the human race.”

Professor Stephen Hawking, (quote 2014, The Guardian.)⁴

Trenderna talar för vandring. Var femte besökare till Sverige uppger att vandring står högst upp deras agenda på vad de tänker göra under sin vistelse. Lägg till detta att vi lever allt längre, att vi håller oss fysiskt mer friska även högre upp i åldrarna, vi reser allt mer och det finns ett intresse och engagemang för miljön; naturen, det ekologiska liksom för upplevelser av det autentiska. Vandringsleder och vandring speglar till viss del vår tids anda. Myndigheter som privata intressen arbetar medvetet för att utveckla leder och marknadsföra dessa mot besökare. Båda grupperna delar samma uppfattningar om än i olika hög grad,

⁴ <http://www.theguardian.com/science/2014/dec/02/stephen-hawking-intel-communication-system-astrophysicist-software-predictive-text-type>

destinationsutveckling, där ledutveckling ingår, gör gott dels för kropp och själ – vilket är intressant ur ett samhällspolitiskt intresse, och dels genererar intäkter – vilket gagnar det samhällsekonomiska intresset. Sett så här verkar allting frid och fröjd – samhälle och marknad i harmoni med såväl mening som mål. Men som jag försöker påvisa i min studie är det ett bedrägligt lugn. Genom att förbättra tillgängligheten till vår natur och väl där tillgängligheten i naturen påverkar vi något fundamentalt i oss som människor och vårt behov av platser där sinnena får fungera, och där det limbiska systemet i hjärnan får en möjlighet till återhämtning. (Ulrich, 1983, 1999)

Jag kommer längre fram redovisa för de myndigheter och intressenter som är starkt engagerade i den svenska naturen och i sin förlängning vandringsleder. Låt oss för stunden konstatera att det ökande intresset för naturen bland allmänhet som mer långväga turister har lett till trycket på att tillgängliggöra platser har ökat. I samma takt har även utbudet av tekniska kringtjänster som mer materiella produkter utvecklats. Det kan innebära att vandraren bär med sig olika appar som vägleder honom eller henne på leden, ger information om intressanta sevärdheter längs med vägen, ledens topografi, sannolikhet till väderomslag, som var det erbjuds kost och logi, och allt detta och mer därtill på de ledande världsspråken. Den teknikintresserade kan även ladda ner appar som ger gps-positioner, möjligheter att scanna av QR-koder eller få visuella upplevelser i sin smartphone genom så kallade *augmented reality* eller förstärkt verkligt. En realtidsteknik som blandar information från användarens fysiska omgivning med information från en mjukvaruapplikation. Aktionskameran har även blivit en allt vanligare följeslagare, med denna kan man dokumentera sin vandring och även dela med sig av upplevelserna i realtid om man så önskar genom att vara uppkopplad mot utvalda sociala media. Teknikens utbredning såväl som det digitala samhället genomsyrar våra liv inom de flesta områden. Denna utveckling av vandring stödjer Lefebvres tes om att varje samhälle producerar sin egen plats.

Listan över tekniska – och digitala produkter som följer med ut på en led kan göras lång. Anledningen till detta är dels samhällsandan men även att tekniken skapat möjlighet att förmedla information och upplevelser. Dock finns det ett aber i vår visuellt digitaliserade värld, det är att vi missar att just se och upptäcka det som finns omkring oss, Freud uttrycker det "the blindness of the seeing eye" (Feld & Basso, 1999: 40) Med risk för att låta som en bakåtsträvare vill jag återigen lyfta fram behovet av våra upplevelser. Att det är den

okonstlade relationen till vår omvärld som låter oss vara människor, där våra sinnen får verka i en relativt opåverkad miljö.

”Identities are not of first at hand of a question of ideas but of ordinary practice – the tactile, sensual and practical relationship to the natural and humanly created environment” (Frykman & Gilje, 2003: 11).

Kontentan av detta är vikten av att inte skapa världar som vi är tänkta att tänka utan att tillgängliggöra platser som talar till våra sinnen. Heideggers uppfattning var att den tilltagande teknikens inträde på alltfler områden leder individen in i en virtuell värld som inte enbart är av godo. ”It darkens. Losing something of the poetic”indwelling”. Detta” indwelling” som Heidegger liknar vid:”coming into being with the world”,enligt Shore (Being There, 2003: 12).

Nu är tekniken en oåterkallelig del av vårt samhälle och vardag, i arbetslivet som på fritiden. Så istället för att dividera om vad som äger företräde, så kan det istället vara mer konstruktivt att som Frykman och Gilje gör funderar över hur den fenomenologiska teorin kan belysa vår relation till tekniken och hur vi upplever genom denna.

“So perhaps the interest in phenomenology is one of the signs for theories that make a mental note of how people make use of culture and the environment, technology as well as art.” (2003: 12)

Ett relativt vardaglig ting som en smartphone innehåller hundrafalt mer teknik och kapacitet än vad den första månlandaren gjorde. I spåren av människans framåtskridande har konsekvenser av vårt agerande följt. Världen har inte krympt den har bara blivit mer tillgänglig, tack vare eller på grund av den tekniska utvecklingen. Etnologen docent Markus Idvall resonerar i *Kartors kraft* kring begreppet global tidsrumslig kompression myntat av kulturgeografen David Harvey; ”...dvs. mot en i Västerlandet mer eller mindre generell erfarenhet av att rum och tid till följd av växande mobilitet kan sägas ha både krympt och växt och därmed blivit mer tvetydiga”(2000: 29).

Tekniken är ett objekt i sig, och kan ses på samma sätt som relationen mellan kropp och natur, det vill säga att de besjälats varandra. Med detta sagt vill jag dock reservera mig, och lånar tankar från *Being There*. Det finns en skillnad på att upptäcka något på egen hand kontra att passivt ta emot information. Liksom att själva skapa ett sammanhang i motsats till att få det uttolkat, och slutligen att vara utövaren i stället för betraktaren (2003: 14). Det egna

skapandet kan inte bortses från – i det ligger tillfredsställelse som självutveckling.

6.4.1 Varvet runt?

I stark relation till tillgängliggörandet av en plats står själva upplevelsen. Vad är då en upplevelse? Svaret skiftar givetvis från person till person. Det som uppfattas som en upplevelse av den ene kan gå den andre spårlöst förbi. Och det som uppfattades som en upplevelse första gången kan te sig relativt ointressant andra gången. Något som inte enbart är kopplat till att nyhetens behag, utan även när upplevelsen sker - i unga år eller i ett senare skede av livet.

Vi har blivit konsumenter av upplevelser, där den föregående upplevelsen skall överträffas av den pågående som i sin tur skall överträffas av nästa. Löfgren reflekterar över den besatthet som råder kring upplevelser. Dels att erbjuda upplevelser som överträffar föregående och dels av att få ta del av dessa upplevelser. Han gör en reflektion till tidsandan, en form av postmodernism kring ett identitetsbyggande (Nonstop! 1999: 45). Där denna postmodernistiska identitet söker sitt skapande i upplevelser, som om vi kan konstitueras av våra upplevelser.

Vi har gått en lång väg från pilgrimens sökande efter själslig frid, överklassens Grand Tour och syn på bildning, vagabondens och luffarens sökande efter en meningsfull tillvaro, till dagens sökare efter... Ja, efter vad? Kanske vi trots allt delvis kan finna svaret i de Grand Tours som överklassen företog sig. Tim Ingold beskriver i *Lines* hur resandet kunde ta sig för uttryckt; ”For he would undertake the journey not for his own sake, or for the experience it might afford, but for the sole purpose of witnessing the sight to be seen at his destination” (2008: 79). Det var alltså inte själva resan som var huvudsaken utan att bocka av ett antal sevärdheter som man i dessa kretsar ansågs sig ha behövt sett.

Likheten mellan dåtidens elit och deras bildningsresor och dagens skiftande grupper av resande må halta men likväl stod upplevelsen i centrum liksom identitetsbyggandet.

Tom O’ Dell intresserar sig för det som benämns upplevelseindustrin, fokus enligt honom ligger här på att turismen söker sig mot beskrivningar som belyser kroppen, sinnen, känslor och upplevelser - upplevelseekonomin riktar främst in sig på att producera autenticitet

och det genuina. Orvar Löfgren utvecklar;

”Det handlar här om föreställningen av att människor nu har andra krav och behov av bekräftelse, identifikation, erfarenhet: mot fördjupat, långvarigt engagemang står mer kortsiktig intensifiering av upplevelser, vilket medför en snabbare kulturell förslitning.” (Nonstop! 1999: 54).

6.5 Alle mans rätt?

Allemansrätten är ursprungligen en sedvanerätt som finner sina likar i Norge och Finland (dock ej i Danmark som har en betydligt snävare tolkning av allmänhetens tillgång till privat mark). Sedvanerätten skiljer sig mellan länderna, men gemensamma är exempelvis rätten att röra sig till fots, att tillfälligt övernatta och att plocka bär och svamp.

Uttrycket allemansrätt etablerades i Sverige först efter andra världskriget som följd av en fritidsutredning som tillsattes 1937. I och med den andra lagstiftade semestervecka önskade man från myndigheternas sida underlätta för befolkning, inte minst de som bodde i städerna, att komma ut i naturen. Sedan 1994 finns formuleringen ”Alla ska ha tillgång till naturen enligt allemansrätten” inskriven i Sveriges grundlag.

Allemansrätten uppfattas i grunden av gemene man som något positivt och som svenskar är stolta över och gärna framhåller i olika sammanhang, inte minst i marknadsföring gentemot internationella turister. Allemansrätten har ett stort symbolvärde, där begreppet får representera ett fritt land med fria medborgare. Den engelska översättningen av begreppet klargör detta än tydligare i *every mans right*. Där ett ägande av mark inte innebär en total besittningsrätt utan är tillgängligt för landets samtliga medborgare.

Allemansrätten är inte enbart en rättighet utan medför även skyldigheter, en relation som Naturvårdsverket sammanfattar i orden ”Inte störa – inte förstöra”. Motsvarande allemansrätt finner vi i Norge, där man även utformat förhållningsregler som redovisas i *Fjellvett*: ”Velkommen til fjells – men ta ansvaret selv”⁵. Även om den norska devisen främst inriktar sig på att få besökaren att ta ett personligt ansvar för sin egen säkerhet faller den i

⁵ <http://www.turistforeningen.no/fjellvettreglene/>

samma anda som den svenska och finska allemansrätten (*jokamiehenoikeus*), att visa respekt för natur och miljö liksom andra människor.

”Trots att det inte går att tillgängliggöra alla skyddade områden så att de möter alla människors behov vill vi visa att det utifrån platsernas förutsättningar alltid går att göra dem mer tillgängliga. Därmed gör vi det möjligt för fler att ta del av Sveriges fantastiska natur- och kulturarv.”

Ur ”Tillgängliga natur- och kulturområden, Naturvårdsverket, m.fl, Rapport 6562, 2013”.

Tillgänglighet är ett positivt laddat ord. Dess motsats, otillgängligt, leder tankarna till något som avlägset, svåråtkomligt och främmande, något som inte berör oss direkt. Tillgänglighet är även ett politiskt laddat ord, när det gäller tillgänglighet till platser när direktiv och förhållningsorder högsta politiska instans. För att begränsa det breda begreppet tillgänglighet, och därmed svårdefinierade, förlägger vi denna i vidare diskussion till vandringsleder och det natur- och kulturarv, som inte minst ur ett politiskt perspektiv anses intressanta att tillgängliggöra för dagens människor.

Som tidigare framgått har olika samhällsgrupper rört sig från plats till plats genom historien. Dagens vandringsleder har utvecklas främst under det senaste århundradet och för samhällsmedborgare i stort då vi gick från synen på naturen som ett produktionslandskap till mer ett rekreationslandskap. I en demokrati med en allemansrätt innebär detta synsätt i stort sett samtliga medborgare.

Detta innebär att en plats som tillgängliggörs bör anpassas efter de funktionsnedsättningar som finns bland medborgarna. Synsättet har en bred förankring, även på högsta politiska nivå. FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning är ett av de mest centrala politiska dokumentet som styr det politiska ansvaret gällande funktionshinder. Konventionen antogs av FN:s generalförsamling 2006 och har undertecknats och ratificerats av bland annat av EU och Sverige. Ratifikationen innebär att Sverige är juridiskt bunden att följa och genomföra konventionens artiklar. Konventionen är inte en lag i sig, men utgör ett riktmärke för hur Sverige skall arbeta med målen för en ökad tillgänglighet och ett bättre skydd för personer med funktionsnedsättning. Konventionen har fått ett starkt politiskt genomslag i landet och ett tjugotal myndigheter har identifierats som ansvariga för att verkställa de uppsatta delmålen.

Av de prioriterade strategiska myndigheterna kan nämnas Riksantikvarieämbetet, Kulturrådet, Boverket och Naturvårdsverket. Detta i sig själv leder till ett par antagande. Tillgänglighet är politiskt viktigt och det spänner över flera politiska områden som berör vårt dagliga liv, exempelvis folkhälso-, frilufts-, funktionshinders, integrations- och kulturpolitiken. Syftet med en ökad tillgänglighet är lovvärt men har i grunden även en politisk agenda som handlar om samhällsinformation. Skyddsvärda-områden ska kunna besökas av fler. Tankegången är att om fler får tillgång till information som möjlighet att uppleva skyddsvärda-områden så skall detta leda till en än större förståelse, kunskap och respekt för natur- och kulturarv i Sverige. Frilufts- och kulturpolitik är av särskilt intresse, dessa begrepp, natur och kultur, verkar vara starkt förknippade med varandra. Det kan tyckas naturligt då mycket av vårt kulturarv finns i naturen om man beaktar alltifrån stendösar till slott. Platser som en gång i tiden var centrala samhällsplatser men som i och med samhällsförändringen, främst den ökade urbaniseringen, fått ett annat värde och en annan roll. Det finns sålunda en koppling mellan kultur och natur, vilket om vi hårdrar det i sin tur ger att mer eller mindre alla platser är av kulturintresse, då naturlandskap även är kulturlandskap, och därmed av intresse att tillgängliggöra. En av informanterna som ansvarar för naturreservat uttryckte det som; ”Det finns ingen orörd plats kvar i Skåne.” Ett uttalande som även sammanfattar människan syn och hennes besittningsrätt över naturen. Frågan är inte om vi *skall* hävda en plats utan på vilket *sätt* vi skall göra det.

”The earth is usually reduced to a resource – and is made available for technological exploitation by scientific means.” (Frykman& Gilje, 2003:44). Med teknologins framfart har vi getts förutsättningar att forma naturen efter våra egna önskemål. Något som vi tar för så självklart att det sällan ifrågasätts. Visst förekommer det opinion kring vattenkraft i älvarna, om bevarande av urskog eller exploatering av kalkfyndigheter, men det är utifrån perspektivet att vi, människan, politiskt fattar beslutet om vad som skall göras eller inte göras, exempelvis om en plats skall få status av naturreservat. För att återvända till Lefebvres teorier om plats så menar han att:

“(Social) space is a (social) product... the space thus produced also serves as a tool of thought and of action; that in addition to being a means of production it is also a means of control, and hence of domination, of power; yet that, as such, it escapes in part from those who would make use of it.” (1991: 26).

Det finns således en tydlig politisk ambition att tillgängligheten till skyddade natur- och kulturmiljöer skall möjliggöras om sådan ges. Och att denna tillgänglighet skall omfatta alla medborgare i ett samhälle. Detta kan låta som ett motsatsförhållande i sig själv – att skyddade områden skall tillgängliggöras så långt det är möjligt. Samtidigt finns det i den samhällsanda som råder i dag – där nyckelord som öppenhet, transparens och tillgänglighet upphöjs till norm – det som blir rådande och styrande riktlinjer vid utvecklande av en vandringsled. Denna demokratiska syn på tillgänglighet innebär i praktiken att den formar platsen. Lefebvre belyser detta i en sentens; ”Vad är en ideologi utan en plats som den hänvisar till.” (1991: 31).

6.6 Ledutveckling och dess samhällsvärde.

I inledning till kapitlet berättade jag om hur synen på vandring och vandringsleder som frilufts- och rekreationsmiljö utvecklades under förra sekelskiftet. De kraftiga samhällsförändringarna under seklets första årtionden hade lett till ett urbaniserat industrisamhälle och betydelsen för naturens värde framstod alltmer klart. Denna utveckling går i bevis på Lefebvres resonemang (se kapitel 5) om att varje samhälle producerar sin plats, och att i rådande tidsera är det olika myndigheter som fått ansvaret för att tillse och kontrollera samhällets relation till naturen. Naturskyddsutredningen som kom ur dessa strömningar talar om det sociala naturskyddet och där framhålls ”naturens värde som källa till både fysisk och psykisk rekreation för allmänheten” (SOU 1951:5: 7). Men insikten om naturens betydelse för vårt välbefinnande är troligen lika gammal som människan själv.

SLU-forskarna Ylva Lundell och Ann Dolling skriver i Fakta skog (Nr 13, 2010) om vikten av naturen som en del i en läkande process. I en kort historisk beskrivning framgår att under medeltiden var man bekant med naturens lindrande förmåga. Kloster- och sjukhusträdgårdar anlades för ”de sjuka, tokiga och skröpliga” så att de skulle få tillgång till trädgårdens helande kraft i form av att kunna se, lukta och känna på floran och dess växtkraft. Under senromantiken, vid förra sekelskiftet, stod naturen i centrum vilket framgår med tydlighet i de parker och stora trädgårdar som anlades i samband med att man byggde vårdinrättningarna.

I mer modern tid, om vi räknar från femtiotalet och framåt, har naturen varit mer eller mindre på mode. I slutet på sextiotalet och början på sjuttiotalet hade vi i Sverige en grön våg där stadsbor sökte sig bort från staden och ut på landet. I samband med att klimatförändringarna fått alltmer medialt fokus har olika trender i form av en mer ekologisk och naturlig livsstil framträtt bland vissa grupper. Forskningen kring naturens betydelse för människan har, som framgått tidigare, intensifierats inte minst ur ett medicinskt perspektiv för att bota eller lindra ökande samhällssjukdomar som depression och utmattningssyndrom. ”Friluftsliv forbedrer sundheden, og alene ophold i grønne områder kan være med til at forebygge en lang række livsstilsrelaterede sygdomme som blandt andet stress, depressioner, overvægt, type 2-diabetes og hjerte-kar-sygdomme”. (Hansen & Nielsen, 2005) ⁶

Kunskapen om naturens inverkan har med andra ord på intet sätt gått förlorad, vikten av naturnära områden för medborgaren ingår som en självklar del i den kommunala planeringen, men liksom i den naturskyddsutredning som kom 1951 är det inte endast de sociala värdena som tar plats, de kulturella värdena och inte minst de ekonomiska värdena har hamnat i fokus. Dessa tre värden - de sociala, kulturella, och ekonomiska värdena – ingår i en ekvation (som även inbegriper det miljömässiga värdet) för att beräkna värdet av en plats.

En definition av värde kan sägas vara värdet av att vandra på en led. Längs leden kan vi föreställa oss att det finns kulturella värden, exempelvis en landskapstyp som är unik för platsen. Leden och tillhörande vattendrag har förutom ett kulturekologiskt värde även ett miljövärde, låt oss säga i form av en reproduktionsplats för ett bäcköringsbestånd. Dessa representerar ett värde i sig men har även ett ekonomiskt värde. Att upprätthålla en led, skydda ett landskap och bevara ett biologiskt värde kostar pengar. I en allt stramare ekonomi ges ett egenvärde, såsom ett inneboende värde, i sig själv inget större värde. För att rättfärdiga sig själv bör värdet generera någon form av avkastning, direkt eller indirekt. Regioner och kommuner, som oftast åläggs att tillhandahålla naturområden för sina medborgare, har tagit fasta på detta genom att integrera naturområden i samhällsnyttan såväl som samhällsekonomin. Jag har tidigare berört att en naturmiljö anses göra gott för människan, vilket ger att en frisk produktiv medborgare bidrar till samhällsekonomin medan en opasslig, och därmed oftast improduktiv person, blir en kostnad, allt sett ur ett förenklat

⁶ Enligt WHO:s beräkningar (Health statistics and informatics, 2013) kommer psykisk ohälsa i form av depressioner att vara den största enskilda sjukdomsgruppen år 2030.)

samhällsekonomiskt perspektiv.

I en realekonomi blir naturen en samhällsresurs som kan bidra till regionens ekonomi. Inom upplevelseekonomin har naturen blivit en resurs och plats som kan generera intäkter såväl som arbetstillfällen. Platser som upplevs ha ett högt värde, socialt, kulturellt och/eller sett från ett miljömässigt perspektiv, har inkorporerats i upplevelseekonomi och därmed direkt eller indirekt i de krafter som den styrs av. Det som tidigare var en naturlig stig i naturen har nu blivit en vandringsled som ingår i naturturismen, och själva området där leden ligger har blivit ett center för destinationsutveckling. Genom att uppgradera en stig kan regionen attrahera besökare, turister och näringsidkare och på så sätt få igen en del av de pengar som man investerat i platsen. I och med denna uppgradering förändras platsen och dess värde. Allt fler besökare lockas till platsen såväl som använder platsen för olika ändamål. Myndigheterna fortsätter troligen utveckla sitt åtagande och lägger ut spänger på känsliga områden, anlägger parkeringsplatser, liksom ansvarar för det sanitära i form av soptunnor och toaletter. Samt att de markerar upp leden enligt rådande standard och informerar om platsen och dess sevärdheter genom broschyrer, kartor och informationstavlor. Leden och dess sevärdheter integreras även med, social media och hemsidor så att besökaren i förväg kan skapa sig en bild av platsen samt planera för besöket till platsen. Appar gör det möjligt att orientera sig och finna information om avstånd och topografi samt få tips på sevärdheter och eventuell kost och logi längs med leden. Med hjälp av sin smartphone kan besökaren skanna av QR- och AR-koder för att vid själva platsen kunna ta del av vad som finns, sker eller skett vid platsen. Därutöver har leden utrustats med geocaching för att ge besökaren ytterligare upplevelser längs med leden. I ledutvecklingens spår följer näringsidkare som erbjuder övernattningsmöjligheter, kaféer och restauranger, guider, uthyrare av utrustning och inköp av en souvenir.

Platsen har förändrats, från en relativt stillsam och opåverkad plats till att liknas vid många andra utflyktsmål, exempelvis ett museum där informationsslingan leder besökaren genom sevärdheter. Platsen har inte enbart förändrats rent fysiskt, utan kanske i än högre grad själva synen på platsen. Där leden har blivit en del av upplevelseekonomin såväl som en resurs med intäkter som kostnader för regionen.

6.7 Ledutveckling som uppdrag

På stigar går man aldrig riktigt ensam.

Fötterna har sällskap med alla steg som stigit stigen fram.

(ur Skogen i trädet, Sjöstrand, 1981).

Jag har i min uppsats kring utvecklandet av en vandringsled belyst platsens betydelse genom Lefebvres *Conceptual Triad* och därefter rört mig med fenomenologiska föreställningar för att visa på hur våra sinnen berörs. Vidare har jag fört ett resonemang hur vi som biologiska varelser är sprungna ur naturen och hur denna har skapat förmågan till att gå upprätta och vandra, men även hur vår hjärna har utvecklats under evolutionens gång och hur den förhåller sig till dagens miljö. Därutöver har jag resonerat kring påverkan av en plats, vilka intressenter som är engagerade och vad samhället i stort ser för värden i en vandringsled. Slutligen har begrepp som tillgänglighet och allemansrätt behandlats, och vandring och ledutveckling satts in i en historisk som geografisk kontext. I denna del kommer fokus att ligga på de intervjuer som genomförts i mitt etnografiska arbete, där personer med olika professioner inom ledutveckling får komma till tals för att ge en bild av hur de uppfattar sitt uppdrag och vad de har att förhålla sig till. Jag kommer även att delge vissa inblickar som jag fått genom att slå följe med vandrare.

Tillgänglighet sett ifrån en ledutvecklare handlar i mångt och mycket om att följa fastställda lagar och de riktlinjer som myndigheterna ålägger dem och i att kommunicera platsens värde. En informant med ansvar för frågor kring kulturarv berättar om samspelet mellan vikten om att folk rör på sig samtidigt att man tar del av kulturarvet. ”Om man kan sin historia blir man en bättre medborgare, en som känner sig mer delaktig och tar ansvar, det stärker demokratin. Vandring och kultur ger positiva effekter som kunskap på kuppen, ett minskat utanförskap och inte minst en positiv hälsoaspekt”. En naturvårdsförvaltare spår på bilden;

” Ett av våra ansvarsområden är att följa Naturvårdsverkets riktlinjer exempelvis *Rapport om tillgänglighet*. Den säger bland annat att normen på en leds bredd är rullstolsbredd, det innebär leder på 120-140 centimeters bredd och med täta områden på

180-200 centimeter så att folk kan passera. Det behöver inte vara kilometerlånga avsnitt det kan räcka med ett 20-tal meter för en permobil att ta sig fram på. Men tillgänglighet är mer än så, exempelvis antal toaletter och fikaplatser. Vår pedagogiska uppgift är att göra något intressant – exempelvis en faunadepå - en hög med gamla murkna träd främst för insekter- så kan folk se hur många djur som kommer ut ur den. Det är viktigt för oss att få folk att förstå och acceptera – helt enkelt skapa förståelse för ett ”politiskt område”. För naturvård är politik, på 70-talet stod friluftslivet i centrum, på 80-talet den biologiska mångfalden, 90-talet handlade om fri utveckling och under 2000-talet har det varit friluftsliv som dominerat. Folkhälsoaspekten är inte vårt område men det är viktigt att det urbaniserade folket kommer ut. Se på ungarna... om de inte kommer ut överhuvudtaget... vi ger dem en upplevelse i naturen.”

Just det här att ge en upplevelse och skapa tillgänglighet tycks rättfärdiga investeringar som agerande. Följande argument förde en ledstrateg fram; ”Vi tillgängliggör för att folk skall kunna komma ut i naturen. Hur skall man motivera betalningsviljan om vi inte skapar förutsättningar att utnyttja det? Vi rensar vattendrag – återskapar naturen i sitt ursprung – från planterad barrskog till dess ursprung i form av lövskog. Vi informerar om framkomlighet... det rättfärdigar vårt agerande.”

En annan ledutvecklare och guide berättade om att det finns platser i Kina och Frankrike där man byggt glasplattformar ut ifrån bergsväggarna så att folk skall få en än större kick.

Åke Nilsén, universitetslektor på högskolan i Halmstad kommenterade vid vårt samtal just tillgängligheten. Han menade att det var en konflikt mellan tolkningsföreträden, för att hårdra det mellan det autentiska och massturism. Utmaningen menar han är klassisk, desto mer populärt en plats är desto mer hotas det exklusiva. Samtidigt betonar han att det är normativt. Vad som är exklusivt skiftar över tid men även att samhället består av olika kulturer, att det handlar om ett kulturellt sammanhang som kodning av platsen vid en viss given tid.

Jag pratade med en landskapsarkitekt, som menade att tillgången till naturen varierar. Boende i städer kan ha långt till naturen och då kan parker vara det substitut som ersätter den mer

orörda naturen, som en skog. Dock menade hon att; ”landscapsarkitekter och ekologer kan kämpa sig blåa mot argumentet från andra intressen som hävdar att parker är otrygga och att ingen besöker dem”. Trots ovan sagda framkom det att Malmö Stad kommer att satsa på en stor botanisk trädgård. Så här beskrivs den på Malmö Stads hemsida.

”Malmö Botaniska trädgård ska bli en nytänkande och modern botanisk trädgård för 2000- talet. Trädgården ska vara sensationell, praktfull och fantasirik och ge en helhetsupplevelse för alla sinnen. Här ska hela växtsamhällen och stora sammanhängande miljöer visas. Besökaren ska få en förståelse för växternas naturliga miljöer och ekosystem, och kommer förhoppningsvis att känna sig som en del av naturen, snarare än som en åskådare. Här finns upplevelser för alla oavsett ålder, bakgrund och botaniskt intresse. Ytan på trädgården blir ca 35 ha.”⁷

En berest och erfaren vandrare delgav mig att det där med tillgänglighet skiftade från plats till plats. Det fanns ingen entydig syn från hans sida, han menade att han gillade både och, det vill säga platser som var tillgängliggjorda som mer opåverkade. Men om han var i Sarek och vandrade då ville han inte ha spänger och annat som underlättade, däremot var det helt okej längs med vandringsleder i Skåne. En annan vandrare delade inte denna syn. Denna menade upprört att Skärälid var förstört i och med att spänger lagts ut, däremot vurmade han för Klöve Hallar i höjd med Stenestad, där var det fortfarande orört.

Åke Nilsén menar att denna vår bild av det ursprungliga oftast är någon annanstans och ger just exemplet Skåne och Lappland. För många ses, rent generellt Lappland som orört och oförstört, medan för de boende här är naturen även ett produktionslandskap. Vilket leder mig in på olika intressen och behov. Vi har berört det redan genom att nämna att olika kulturer lever sida vid sida. Om man skall översätta det till marknadsförarens språk benämns det som målgrupper och segment inom målgruppen. Vem är vandrare och därmed en målgrupp? I det engelska språket finns det en definition som lyder *ambler, rambler, scramblers and danglers*. Den förstnämnda gruppen uppskattar en lättare promenad i naturen, den andra är mer seriösa vandrare, den tredje, *scrambler*, värjer inte för när det börjar luta vertikalt, *dangler* däremot lever just för att hänga halvvägs ut över ett stup. Under intervjuerna med ledutvecklare framkom problematiken med att tillgodose, om inte alla dessa målgrupper, så måhända de tre

⁷ <http://www.malmo.se/Medborgare/Idrott--fritid/Natur--friluftsliv/Natur--och-rekreatiomsomraden/Malmo-Botaniska-tradgard.html> 2014-08-20

förstnämndas önskemål. Den gängse bilden var att; ”vi skjuter brett – så att det passar så många som möjligt”, som ledstrategen formulerade det. Och förklarade tillvägagångssättet med att olika områden har olika funktioner som passar för olika målgrupper. Samtidigt ställde sig informanten den retoriska frågan; ”Vem är normen – för vem skall man egentligen tillgängliggöra?” En fullt berättigande fråga – för vem eller vad är normen? Den vältränade som vill ha utmaningar, pensionärgänget som har kondition och fysik som en medelålders? Barnfamiljen, barnvagnen, den rullstolsburne, eller den som upplever naturen som lite skrämmande? Svaret är lite hårdraget det som ges av Naturvårdsverkets, det vill säga normen gällande rullstol eller permobil. Och gott så, men vad sker om tillgängligheten ger möjlighet för cyklister att ta sig fram? Hur påverkar det en led? Vad sker och uppstår i mötet mellan vandraren och cyklisten? För tillgänglighet förändrar ju även platsen vilket ger att andra intressenter kan söka sig till platsen. Denna mångfald av intressenter kan skapa komplikationer i sig. För att ge ett exempel, markägare som upplåter mark längs med lederna kan acceptera en form av rekreation men inte en annan. Liksom att det kan handla om rena säkerhetsaspekter för både flora som djur och människor.

På Skåneledens officiella hemsida finns riktlinjer för de som planerar att nyttja leden för evenemang och där följande regler påtalas. ”Du måste söka tillstånd av kommunen och alla berörda markägare. Detta då avtal mellan kommun och markägare rörande Skåneleden bara gäller för just vandring. För evenemang på offentlig plats krävs även polistillstånd. Du kan inte ordna ett evenemang på Skåneleden och hänvisa till allemansrätten. Om ditt/ert evenemang godkänns skall Skåneledens logo synas med i all kommunikation om evenemanget.”⁸

Skrivelsen visar på problematiken, den tilltagande upplevelseindustrin med koppling till friluftsliv har gjort att allemansrätten prövas hårdare. Det är inte enbart fotgängare som nyttjar leder längre – event i alla dess former söker sig ut på dessa platser.

Här skulle jag vilja återkomma till Lefebvres formulering kring att plats även är ett sätt att skapa kontroll och dominans, men som han även noterar i formuleringen ”... it escapes in part from those who would make use of it.” (1991: 26). Det vill säga att genom att skapa platser, skapar man även konfliktområde. Ett sådant konfliktområde är synen på allemansrätt – där debatten historiskt mycket handlat om äganderätt och tillträde, men på senare tid har

⁸ <http://www.skaneleden.se/bra-att-veta/riktlinjer-for-evenemang/>

fokus legat på hur olika intressegrupper, exempelvis vandrare, cyklister, ryttare och olika terränggående fordon kan samverka på samma plats.

6.8 Kontroll, säkerhet och upplevelse

Det leder mig in på kontroll och säkerhet, det finns en utbredd övertygelse bland informanterna liksom de flesta vandrare att ledmarkering är av godo. (Ledmarkering skall här skiljas ifrån skyltar eller skyltsystem. Dessa åtnjuter inte samma positiva omdöme som ledmarkeringar, åtminstone inte bland vandrarna.) En vandrare berättade att han i höjd med Andrarum på Österlen kom i närheten av dansbanan där det fanns massor med skyltar, han vittnade om en lättnad och glädje när han vandrade vidare och lämnade skyltarna bakom sig. För som han uttryckte det; ”jag ville ju nästan gå vilse”. Samma vandrare, som tidigare arbetat med ledutveckling, menar att om man skall ha ledmarkeringar så skall de vara naturliga, gärna med träram; ”... och så skall de vara så fina att folk stjäl dem.”

Det finns även en praktisk syn på ledmarkeringar och skyltar och det är att det uppfattas - av de som skall sköta skyltsystemet - att ”det är mer komplicerat med skyltar”. De skall finnas på olika språk, folk tolkar dem olika, de utsätts för väder och vind och emellanåt sabotage. Vissa skyltar kan även upplevas som hämmande, exempelvis en stoppskylt som är uppsatt för att varna vandrare att gå in på en markägares ägor.

Sådant som är skapat av människan går under benämningen antropogena processer, det vill säga effekter som är konstruerade av människan. I motsats står de naturliga processerna, sådant som är skapat på naturlig väg. Toleransen för skyltsystem – en antropogen process - var som påtalat relativt låg bland vandrare och även bland vissa av informanterna. En av dessa påstod sig bli rakt ut förbannad när en informationsskylt står placerad precis framför den sevärdhet som skall förevigas på bild.

Skåneleden, som är ett antal del-leder som tillsammans mäter dryga etthundra mil, är till stora delar uppmärkt med en orange färg som sprejats i ögonhöjd på trädstammar längs med leden. (Senare tillkomna delar av leden har delvis gått ifrån denna metod.) En informant ondgjorde sig över bruket:

”Vi vill standardisera ledmarkering och skyltar – det finns ingen möjlighet att låta tjugosju kommuner och 100-tals organisationer själva utforma lederna – då blir det kaos. På

ett ställe sprejmarkerade dem på vartannat träd – vi vill ha ett system som finns men inte påverkar...”

I skrivande stund pågår ett arbete där Skåneledens delsträckor skall graderas efter svårighetsgrad. Fyra färger graderar lederna från grönt, blått, rött till svart. Där grönt signalerar framkomlighet för rullstol på hela delsträckan och där svart står för branta partier på naturstiggar.

Ledmarkeringar, som i grunden uppfattas som positivt, är trots allt en vattendelare för vandrare, vissa ser fördelar med dem medan andra menar att de inte behövs. Den senare kategorin är mer erfarna vandrare som finner en tillfredsställelse i att själva hitta fram. Den bild jag fick av informanterna är att ledmarkering i mångt och mycket handlar om att känna sig trygga – att vandraren vet att denne är på rätt led och inte kommit på avvägar.

Ifrån ledmarkering till teknik är steget inte särskilt långt. Ett flertal av informanterna, både ledutvecklare och vandrare, menade att en app kan ersätta ledmarkering. Åter till den erfarna vandraren; ”Om jag skulle utforma en led så skulle den enbart bestå av en karta och en app”, och tillade att han själv använder GPS där terrängen är svår. En annan informant uttryckte det som att hon såg på smartphonen på samma sätt som en guidebok. Och menade i samma andetag att det inte fanns någon större tolerans bland folk. ”De är så rastlösa – de orkar inte läsa igenom eller ta till sig information.” Detta skulle enligt informanten rättfärdiga app-utvecklandet och användandet.

Informanten som främst arbetade med regionens kulturarv var positiv men samtidigt restriktiv till digitala lösningar. ”Vi samarbetar med Kulturen i Lund. På en sträcka som Kullaleden pratar vi om max sex till sju platser som har en bra berättelse. På andra bara en, till exempel hållristningarna vid Simrislund.”

Det råder som sagt ingen tvekan om att tekniken har skapat möjligheter för att delge som ta till sig information. Vilket inte innebär att teknik är problemfritt. Teknik har en förmåga att haverera. Batteriet kan ta slut eller täckningen försvinna, men detta är mer praktiska tillkortakommande som i viss mån kan förekommas. Något mer allvarligt gällande teknik är att vi förlitar oss på den. Den fungerar som en garant och försäkring för eventuella situationer som kan uppstå. Detta kan innebära att ”vi slutar att lita på vårt eget omdöme” som en vandrare uttryckte det. Den relaterar således till vårt behov av kontroll och säkerhet kontra rädsla. En informant, en guide och ledutvecklare, som iordningställer leder menar; ” I

grund och botten handlar allting om kontroll och rädsla. Samtidigt är vi upplevelse-junkies. Den personliga spänningen står i relation till upplevelsen.”

Det hela kan få rätt dråpliga proportioner som en vandrare vittnar om. ”Vid Möns Klint i Danmark var vi ett gäng vandrare i två bilar. På väg till leden visade GPS:erna olika färdriktning. Jag förslog att vi skulle konsultera kartan – men de andra litade inte på den gamla metoden utan fortsatte att diskutera vilken GPS som visade rätt.”

Teknik, främst då i form av den digitala tekniken som vi bär med oss, har dessutom andra egenskaper. På många leder kan man ladda ner filmer eller ljudberättelser för att få en ökad upplevelse av platsen. Detta är återigen en fantastisk möjlighet som ges för både de som vill informera om platsen men även för de som har ett intresse av att veta mer. Men en påslagen smartphone är en produkt som ger ifrån sig ljud som ljus. Aktiviteter som lämnar den ena oberörd och den andra störd i sin upplevelse. En person beskrev det som; ” När någon lyssnar på musik med hörlurar som ”läcker.” En annan menade att; ”... på biografer är det kutym att stänga av mobilen – samma borde gälla i naturen.”

Jag fann vid ett par intervjutillfällen med plats- och ledutvecklare att de om inte direkt motsade sig själva, gjorde skillnad på sin professionella och sin privata uppfattning. I sin profession bejakade de tekniken och dess fördelar av att inte minst kunna sprida kunskap om sina projekt, men privat förhöll de sig mer restriktiva. ”När jag och familjen vandrar utomlands har ingen mobilen på. Mina ungar tycker att jag är knäpp men jag vill bejaka min kunnighet av att kunna läsa ett landskap.”

En av informanterna sammanfattade diskussionen kring tillgänglighet på ett balanserat sätt; ”Tillgänglighet är ett tveeggat svärd.” Det är alltså inte en fråga om att tillgängliggöra eller inte, utan mer om att hitta en balans där den teknologiska utvecklingens möjligheter tas tillvara utan att skymma det som vid en första anblick inte är helt uppenbar.

I den andan vill jag återge ett par av de upplevelser som berättats under mitt arbete. Den första kommer från en man i övre medelåldern som berättar om olycklig kärlek.

”Jag var i min ungdom när min flickvän lämnade mig. Jag åkte hem till min mor och grät. Hon uppmanade mig att gå ut i skogen. Jag körde till Romeleåsen och gick omkring där och tyckte synd om mig själv. Efter ett tag började jag upptäcka träden, löven och fåglarna som flög omkring upptagna med sina bestyr. Jag började le och samtidigt startade sorgearbetet. Jag gick under en period av fyra till fem år...”

Den andra berättelsen handlar om ett par som inte bara valt att vandra sida vid sida genom livet utan även rent bokstavligen längs med vandringsleder jorden runt. Mannen, Mats, berättar att han är visuellt lagd – han tar in omgivningen främst med hjälp av synen. ”Sara, däremot reagerar på hur saker känns och doftar – hon kan till och med komma ihåg hur det kändes i ryggen vid en viss tidpunkt under en vandring.”

En annan vandrare som dagligdags arbetar som konsult med som han uttryckte det ständiga krav och förväntningar, använder vandringen och naturen som ett sätt att skapa balans i tillvaron. ”När jag sitter och tittar ut över ett öppet landskap kan jag känna hur liten jag är – jag blir lycklig för jag känner att jag hittat mitt rätta format.”

I naturen ges möjligheten att uppleva med våra sinnen såväl som att uppleva våra sinnen. Detta kan ge upplevelser som ovan, att vi inser vår obetydlighet men även vår plats i tillvaron. Det skulle kunna vara skrämmande tanke, men paradoxalt nog upplevs det inte så, i det lilla som i det stora förstås platsen.

7. Sammanfattning och riktlinjer

I mitt arbete har jag haft som ambition att undersöka hur synen på ledutveckling påverkar platsen och i förlängning upplevelsen av platsen. Till min hjälp har jag främst använt mig av den fenomenologiska teorin och plats-teorin.

En vandringsled är ett mångfacetterat begrepp, vilket jag försökt illustrera i min uppsats genom att belysa platsen ur olika perspektiv. Med hjälp av Lefebvres teorier om det sociala rummet betraktas rummet från tre håll. Lefebvre kallar detta synsätt för ”*The conceptual triad of space*”. Lefebvre namnger dessa tre rumsbegrepp, där *Spatial Practice* handlar om hur vi formar platsen. *Representation of Space*, hur vi föreställer oss vår omvärld. Den sistnämnda, *Representational Space*, illustrerar hur vi befolkar platsen och agerar i den. Subjekt och objekt är aktörer, där individer som ting är kopplade till varandra och ger rummet. Liksom att de påverkar varandra, och där en grad av kontinuitet och sammanhållning skapas. På liknande sätt förändras och utvecklas subjekt som objekt, liksom att de med tiden kan försvinna helt.

Vandraren, dennes erfarenheter, kunskaper, upplevelser och föreställningar i korrelation med leden och de objekt som subjekt den består av, i form av träd, väder och vind, underlag, djur, skiftande ljud, medvandrare, med mera, utgör Lefebvres *Representational Space*. Ett rum som blir levandegjort under påverkan av de två andra rummen. Det vill säga hur platsen formats men även hur någon föreställer eller föreställt sig platsen.

Utifrån den teoretiska beskrivningen av plats och relationen mellan subjekt och objekt har jag lyft in fenomenologin som betraktelsesätt och förståelse av en plats. Den varseblivning som uppstår mellan subjekt och objekt på en plats, eller som Heidegger uttrycker där platsen ”världar”.

Vi ”världar” platsen med vår kropp, med dess förtjänster och tillkortakommande utgör kroppen det instrument som vi till stora delar tar in denna värld med. Denna kropp som till mångt och mycket är ett resultat av en biologisk evolution som pågått under miljontals år är integrerad med vårt medvetande. Inte som två separata delar där hjärnan styr kroppen, utan som en växelverkan mellan dem båda genom vilka vi upplever oss själv såväl som vår omvärld. Detta samspel mellan hjärna och kropp kan sägas utgöra ett själsligt ”blodomlopp” som består av våra sinnen. Det är alltså genom våra sinnen som vi tar in och upplever platsen,

upplevelser som vi kan beskriva som fenomenologiska. Fenomenologiska i den betydelsen att en upplevelse är färgad och påverkad av den kunskap och erfarenhet vi har, och den upplevelse vi får av ett objekt, i det här fallet en led. Våra sinnen är således starkt påverkade av de tre rummen, vilket ger att platsen rummet/leden formar oss som individer.

Rummet i form av natur är något ursprungligt, men som även framkommit i uppsatsen, en plats som för många av oss är synonym med en påverkan. En informant uttryckte det i direkta ordalag: ”det finns inga opåverkade platser i Skåne”.

Platser har under årens lopp påverkats av oss människor i form av olika landskap som vi skapat, exempelvis det agrikulturella landskapet med skogsbruk, åker och tegskifte men även det själsliga landskapet i form av trosföreställningar. Anledningen till att påverka en plats har skiftat under århundradens lopp och kan enklast sammanfattas i främst tre värden, det sociala, kulturella och ekonomiska värdet. Denna ekvation – med tillägg av det ekologiska värdet - är även i våra dagar rådande gällande för att beräkna värdet av en plats såsom en vandringsled.

En stark prägling på landskapet och dess möjlighet att generera ett värde har teknik utgjort i form av att tillgängliggöra platsen. Dels i form av en infrastruktur av transportleder, exempelvis vägar och järnväg, och dels i form av kommunikation såsom telefonstolpar och radiovägar. Under de senaste årtionden har den digitala och trådlösa kommunikationen funnit sin väg ut i naturen. Detta främst beroende på mobilens utveckling och egenskaper, i takt med att format, mobilitet och prestanda har utvecklats. Med hjälp av smartphonen har platsen och naturens värde (såväl som kulturella värden) kunnat tillgängliggöras. Olika apptjänster har utvecklats, där information kan tas emot som förmedlas vidare. Hårdraget kan man påstå att det urbana informationssamhället har följt med ut i naturen.

Detta har som ovan beskrivits skapat många fördelar, inte minst genom att tillgängliggöra platser och skapa kännedom kring dessa. Denna tekniska utveckling att kunna sprida information – men även medge interaktivitet - har uppmärksammats och använts av inte minst myndigheter som fått en ökad möjlighet att sprida kunskap om platsens värden, exempelvis platsens historia eller dess fågelliv. Men även att utveckla värdet genom att tillföra tjänster, såsom appar för geocaching eller frågespel kring platsen. Ett utbud av digitala tjänster som är tänkta att attrahera och bidra till att folk söker sig till platsen.

Samtidigt är tekniken ett tveeggat svärd. Tekniken har gett oss möjligheter att ladda

ner appar, få GPS-positioner, scanna av QR-koder, få visuella upplevelser, till exempel genom *augmented reality*. Den digitala skärmens utveckling har inte bara öppnat upp och skapat tillgänglighet, den har även avskärmat och till viss del avtrubbat oss. Vi upplever platsen genom tekniken och då främst genom syn och hörsel, vilket begränsar övriga sinnen och vår möjlighet att ta in platsen på ett holistiskt sätt. Heidegger menade att tekniken avhumaniserar människan – att vi blir mindre mänskliga. Och har funnit mer sentida tillskyndare som kosmologiforskaren Stephan Hawking i detta synsätt. Freud uttryckte det som "the blindness of the seeing eye." Det vill säga vi upplever inte det som finns omkring oss.

Ytterligare en paradox som tekniken skapar är att vi förleds i vårt behov av säkerhet. Där tekniken skapar en faktisk trygghet i sig i men även en falsk dito, dels genom att teknik kan falla och dels genom att vi lämnar över ansvaret på kontroll till tekniken. Teknikens förtjänster, och detta kan inte nog understrykas, att tillgängliggöra information är fantastisk, men tekniken har även den egenskapen att den till viss del passiviserar mottagaren.

”But in creating things, we also create the potential for things to gain autonomy from us and become alienating to the point where they might oppress us rather than make us grow (Miller, 2010: 58).

Frykman och Giljes uppmärksammar skillnaden i att upptäcka på egen hand gentemot att passivt ta emot information, vikten av att själva skapa ett sammanhang i motsats till att få det förklarat, och värdet av att vara en aktiv utövare i stället för betraktaren (2003: 14). Med andra ord, tillfredsställelsen att själva skapa upplevelsen är en stor del av upplevelsen behållning.

Ett tillstånd som jag resonerade kring med hjälp av olika litteraturkällor var vilshenhetens tillstånd, som jag menar står i stark relation till kontroll och rädsla. Två begrepp som är högst individuella, men som även kan sägas förminska upplevelse av något. Resonemanget fördes delvis på ett filosofiskt plan, där betydelsen av att gå vilse och förlora kontrollen är en förutsättning för att kunna finna sig själv.

Gällande teknikens utveckling och framfart i samband med vandring och vandringsleder vill jag avslutningsvis sälla mig till dem som menar att tekniken har sina förtjänster såväl som sina begränsningar – tillgängliggörandet och nyttjandegraden av teknik bör ske med ett balanserat omdöme. Anledningen till detta påpekande är att det i dag tycks mig finnas en övertro på teknikens möjligheter, men även, och kanske än mer oroande, en

rädsla från ledutvecklarens sida att inte ta till vara på teknikens möjligheter i tillräcklig hög grad. Ledutvecklarnas dilemma - vilket de informanter jag intervjuat är medvetna om - är att det finns dels ett egenintresse att tillgängliggöra värdet kring en plats, dels ett önskemål om att rättfärdiga de kostnader som har investerats i platsen, exempelvis ett naturreservat. Detta görs främst genom att leverera kunskap och information om platsen, och då i allt större grad genom informationsteknologin.

Utöver detta finns det starka krafter ifrån övergripande myndigheter att tillgängliggöra en plats för alla i samhället, dessa alla utgör ett brett spann, från personer med en eller flera funktionsnedsättning till besökare från när och fjärran.

Turism är politik som Tom O'Dell konstaterar i *Nonstop!* Ur friluftslivet har det växt fram ett spektrum av turistformer som äventyrsturism, ekoturism, upplevelseturism, kulturarvsturism. Att attrahera turister ligger i statens intresse, och ambitiösa mål sätts upp som skall infrias av regionala verksamheter. Det är en hård konkurrens mellan regioner såväl som länder att attrahera turister. Politiker ser förtjänster i turismen som skatteintäkter och jobbtillfällen. Marknadskrafter i sin tur, i form av näringsliv och entreprenörer, ser målgrupper, produktutveckling, vinster och livsverk. Den uppenbara risk som jag försökt påvisa är att i denna tävlan om att utveckla och tillgängliggöra platser, inte sällan med ett överflöd av informationsmöjligheter, är att man i denna ambition samtidigt påverkar platsens ursprungliga och många gånger dolda värden. De värden som högst troligen var den egentliga anledningen till att man valde att tillgängliggöra platsen från första början.

Jag bevistade ett seminarium där en representant för STF var inbjuden att tala. Denna använde sig av ett bildspel vid sitt anförande. Såsom samlad bild för verksamhetens målsättning visades ett fjäll där en linbana gick från dalen upp mot toppen. De bärande elementen klättrade uppför fjällsidan och stålvajrarna löpte genom blocken och band samman linbanan. En devis sammanfattade bilden; ”Vi tillgängliggör naturen.” Det slog mig då att det var en sinnebild för vår tidsanda – allt kan tillgängliggöras. Om en av de största organisationerna inom friluftsliv i Sverige positionerar sig genom att betona tillgänglighet, innebär det troligen att just tillgänglighet är ett centralt begrepp för vår tid. Samtidigt blir bilden med linbanan uppför fjället närmast övertydlig gällande tillgängliggörandet, och hur det överskuggar de osynliga värdena. De värden som slås an i Tranströmers dikt *Gläntan* (vilken inledde uppsatsen). *Gläntan* kan tolkas som en fysisk plats, en plats där man i ordets

bokstavliga mening måste gå vilse för att hitta fram till gläntan. Det är en plats som besökaren i egentlig mening inte känner till utan upptäcker i ett tillstånd av vilsenhet. Det är en plats som nås inte på grund av ett medvetet handlande, utan just på grund av frånvaron av något, såsom kontroll. Det är detta i närmaste paradoxala tillstånd, frånvaro av kontroll delad med glädjen över upptäckten av platsen, som upplevelsen skapas.

Gläntan kan även vara en analog för en mental bild. I detta fall begränsas vi inte av vår fysiska vilsenhet utan mer då av vår intellektuella eller själsliga förmåga. Där gläntan blir till en plats som man funnit fram till genom att utforska och/eller gått vilse i sina tankar. En plats som leder till en förståelse över att det förnuftsensliga tänkandet kan leda en in på upptrampade stigar, men att gå förlorad i sina egna tankar gör att man kan nå insikter som annars blivit en fördolt. Gläntan blir då en plats som endast uppenbaras om den sökande vågar gå vilse. Det blir även en unik och personlig plats formad av personens erfarenheter och förmågor. En plats som skapar värde.

Vilka värden avses då? Värdet i en plats som inte exploaterats fullt ut – värdet av en orörd natur? Värdet av en plats där inte rädslan och kontrollbehovet varit en vägledande parameter? En plats som fredats från påverkan och där människans natur och hennes sinnen får fritt spelrum? Det kan tyckas närmast naivt att resonera i ovanstående ordalag. En om inte onödig lyx som vi inte anser oss ha råd med, så åtminstone ett oförsvarligt synsätt sett utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv. I detta kan jag delvis hålla med, om inte platsen kan upplevas, vad har den då för värde?

Svaret kan finnas i hur vi ser på något oförstört. Det har i mina intervjuer framkommit att det finns en bild av det oförstörda, det opåverkade. Denna bild är snarare en from förhoppning över en opåverkad plats än en realitet. Dessa platser är oftast avlagset belägna. Platser som nämns från ett sydsvenskt perspektiv är exempelvis fjällvärlden och Sarek. Paradoxen är att dessa platser är produktionsplatser för de som bor och verkar där. Här bedrivs rennäring, där skottrar används för att föra ut hjordarna på bete såväl som tillbaka vid kalvning och märkning. Här löper järnvägsspåren genom naturen liksom kraftledningsstolparna för att leda fram naturens ekonomiska värde. Här flyger helikoptrar fram och tillbaka med turister som i sällskap med lokala guider får uppleva den ”orörda” naturen eller Aurora Borelius. Den orörda platsen är en sinnebild – en bild som skapas för att det verkar finnas ett behov av att dessa platser finns. Man kan på ett sätt påstå att

nationalparker och naturreservat är ställföreträdare för bilden av det opåverkade, liksom att de är eftergifter från ett samhälle som anser sig ha bestämmanderätt över naturen.

Tillgänglighet i naturen och längs en vandringsled är en balansgång mellan att tillgängliggöra ett värde som att bevara detta värde. Balansgången är svår. Vad som behövs är kunskap om platsen, hur platsen formas, uppfattas och upplevs och inte minst vad som är värdet. Det miljömässiga, sociala, kulturella, ekologiska såväl som det ekonomiska värdet. Denna holistiska kunskap kan fås genom att även vara på platsen och studera vad som sker på platsen. Studera med kunskap och erfarenhet såväl som med sinnen för att förstå vad som sker mellan subjekt och objekt och över tid och rum.

Att som region ta en position i att utmärka sig som en kvalitativ vandringsdestination handlar om att förstå platsens inneboende värde. Att ta en position handlar mycket om att bevara autenticiteten och platsens särart. Om detta görs på ett kunnigt sätt kan man komma fram till att ett standardiserat skyltsystem kanske inte är svaret. En ledmarkering som tar vara på platsen värde och särart är måhända att föredra. Ett citat från en av informanterna som belyser detta med platsens autenticitet och dess värde. ”När jag vandrar i Indien eller Schweiz vill jag inte ha ett skyltsystem som påminner om Mc Donalds – jag vill ha platsens unicitet.”

I en värld som upplevs som alltmer stressfull söker folk sig till platser där sinnen får vila – om så bara för stunden. Miljöer som inte ständigt pockar på uppmärksamhet och handlande är platser som förknippas med vila och närvaro. Vandringsleder är tänkta att vara sådana platser. Platser där frånvaron av något skapar närvaro. Denna sentens får sammanfatta ledutveckling ur ett fenomenologiskt perspektiv. Frånvaro skapar närvaro - liksom närvaro skapar frånvaro.

8. Referenser

- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund, Studentlitteratur.
- Annerstedt, M. (2009). *Vårda Din Skog - Vårda Din Hälsa*, Fakta skog, rön från SLU. Nr 4.
- Bauman, Z. (2004) From Pilgrim to Tourist. In *Questions of Cultural Identity*, edit. Stuart Hall and Paul Du Gay, p 18–36. London: Routledge
- Belk Russell W. (editor) (2006) *Handbook of Qualitative Research Methods in Marketing*. Kozinets, Netnography 2.0 129-143, Edw. Elgar Publ. Limited.
- Casey, S. Edward. How to get from Space to place in a fairly short stretch of time: Phenomenological Prolegomena, (1999) *Senses of Place*. London: SARP
- Damásio António *På spaning efter Spinoza*, Natur och Kultur
- Davies, C.A. (2002) Observing, Participating. *Reflexive Ethnography* London and New York: Routledge.
- DeSilva, J. M. (2010) *American Journal of Physical Anthropology*, Volume 141, Issue 2
- Ehn, Billy & Barbro Klein, 1994: Från erfarenhet till text: Om kulturvetenskaplig reflexivitet. Stockholm.
- Ellingson, L. L. & Ellis, C. (2008). Autoethnography as constructionist project. In J. A. Holstein & J. F. Gubrium (Eds.), *Handbook of constructionist research* (445-466). New York: Guilford Press.
- Elden.S. (2004) *Understanding Lefebvre: Theory and the Possible*. London: Continuum
- Feld & Basso. (1999) *Senses of Place*. London: SARP
- Focault, M. (1975). *Discipline and Punish*. London: Penguin Books.
- Focault, M. (2002) *Subject and Power*. London: Penguin Books.
- Framtidens friluftsliv Regeringens proposition 2009/10:238. Miljövårdsdepartementet
- Friluftsliv i förändring - Resultat från ett forskningsprogram, Rapport nr 27,2014
- Friluftsliv i förändring, Resultat från ett forskningsprogram, Slutrapport Fredman, Stenseke, Sandell och Mossing, rapport 6547, 2013

Friluftsliv i förändring, Resultat från ett forskningsprogram, Slutrapport Fredman, Stenseke, Sandell och Mossing, rapport 6547, 2013

Frykman, J. (2012) *Berörd*. Carlssons Bokförlag

Frykman & Löfgren. (1979). *Den Kultiverade Människan*. Lund: Gleerups.

Frykman, J. (2012) *Berörd*. Carlssons Bokförlag

Grahn, Patrik. (2008) Terapiträdgården på Alnarp. www.vardalinstitutet.net, Tematiska rum.

Grahn, Patrik. (2008) Terapiträdgården på Alnarp. www.vardalinstitutet.net, Tematiska rum.

Hacking, I. (1999). *Social konstruktion av vad?* Stockholm: Thales

Hansen, K. B. og Nielsen, T. S (2005). *Natur og grønne områder forebygger stress*. Skov & Landskab. Handelstrykkeriet Aalborg.

Horkheimer, M. Adorno, T. (2012) ”Upplýsningens dialektik” Daidalos

Idvall, Markus (2000) *Kartors kraft*, Lund, Nordic Academic Press

Ingold, T. (2000) *The perception of the environment: essays on livelihood, dwelling and skill*. London: Routledge.

Ingold, T. (2004) *Culture on The Ground. The World Perceived Through The Feet*. In: *Journal of Material Culture*. Vol. 9(3): 315–340.

Ingold, T. (2008) *Lines - a brief history*. New York: Routledge.

Ingold, T. (2011) *Being Alive. Essays on Movement, Knowledge and Description*. London and New York: Routledge.

Kaijser.L & Öhlander M. (2011) *Etnografiskt fältarbete*, Studentlitteratur

Kaplan, R. & Kaplan, S. (1989). *The Experience of Nature*. Cambridge University Press.

Lefebvre, H. (1991) *Spatial Triad in The Social Production of Space*. Blackwell, Oxford.

Lisberg Jensen & Ouis. (2014) *Det gröna Finrummet*. Carlsons Bokförlag

Lock, D. (2004). *Project Management in Construction*. Gower Publishing Ltd.

Lundell, Y. & Dolling, A. (2010) Kan skogsmiljöer användas vid rehabilitering av människor med utmattningssyndrom?. Fakta skog nr 13, SLU, pdf

Merleau-Ponty. M. *Phenomenology of Perception* (2005) Routledge, New York

Miller, D. (2001). *The dialectics of shopping*. The University of Chicago Press

Miller, D. (2010) *Stuff*. Cambridge: Polity Books

Nörretranders, T. (1993). *Märk världen*. Bonnier, Alba.

- O'Dell, Tom (red.) (1999) *Nonstop! Historiska Media*
- Ottosson, J. (1997). *Naturens betydelse i en livskris*. Stad & Land 148. Alnarp.
- Pripp, O. (2001): Företagandet i minoritet: om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje. Tumba, Mångkulturellt centrum.
- Solnit, Rebecca (2012) *Gå vilse – en fälthandbok*. Bokförlaget Daidalos AB
- Socialstyrelsen (2003). *Utmattningsyndrom: Stressrelaterad psykisk ohälsa*. Stockholm: Bjurner och Bruna AB.
- Stigsdotter, U. A. & Grahn, P. (2002). *What Makes a Garden a Healing Garden?* Journal of Therapeutic Horticulture. (pdf.)
- Tillgängliga natur- och kulturområden*, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Handisam, Rapport 6562, 2013
- Ulrich, R. (1983). *Aesthetic and Affective Response to Natural Environment*. I: Altman & Wohlwill
- Ulrich, R. (1999). *Effects of Gardens on Health Outcomes: Theory and Research*, pp. 27-86, in gardens (pdf)
- Vetandets Värld.(2004) - *Den fjärde naturen finns i det vilda Berlin*. SVT

Länkar:

<http://www.vittsjobjarnum.nu/artiklar/friluftsliv/2798-skaneleden-passerar-vittsjoe.html>
(2014-08-24)

<http://www.sv.wikipedia.org/wiki/Fenomenologi>, 2014-08-04

<http://www.popularhistoria.se/artiklar/luffarna-%E2%80%93-vagarnas-vagabonder/>

<http://www.turistforeningen.no/fjellvettreglene/>.2014-08-04

<http://www.theguardian.com/science/2014/dec/02/stephen-hawking-intel-communication-system-astrophysicist-software-predictive-text-type>

<http://www.skaneleden.se/bra-att-veta/riktlinjer-for-evenemang>

A circular graphic with a dark, textured background is centered over a photograph of a dense forest. The forest floor is covered in moss and ferns, with sunlight filtering through the trees. The text is written in a white, serif font, arranged in ten lines within the circle.

THE HUMAN
SPIRIT NEEDS
PLACES WHERE
NATURE HAS
NOT BEEN
REARRANGED
BY THE HAND
OF MAN .